

ھەلپىزلاردىن ئۇنجۇمەنى نوپىنلارن لە كۆمارى عىراق - ۲۰۲۵

وتلری توند ئاڭۇ و توندوتیڭی

Funded by
the European Union

پروژہی دیموکراسی و شفافیت / کارکردنی به شدارپی مدهنی و ئازادی میدیا

توندوتیژی هه ئێژاردن

توئێینه وه به کی شیکاری
له ئێزموونی هه ئێژاردنی پیر له مانی عێراق دا

د. مه هدی جابر مه هدی

له گه ل هاو پێچیک
راپۆرتی چاودێری بانگه شه ی هه ئێژاردن
وتاری توند ئاژۆ و توندوتیژی

پروژهى ديموکراسى و شه فافيهت / کاراکردنى به شدارى مه دهنى و ئازادى ميديا

پروژهى ديموکراسى و شه فافيهت/به هێزکردنى به شدارى مه دهنى و ئازادى ميديا ئامانجى پهروهردەکردنى ژینگه يه کى گونجاوه بۆ به شدارى سياسى، هه لێژاردنى ئازاد و دادپهروهراوه، و په رله مانێكى کارىگه ر له عێراق، ههروهها پێشخستنى ميدياى سه ربه خو و ده سترگه يشتن به زانيارى ، له رێگه ي:

- باشتىکردنى کارايى کارکردن، بێگهردى و وردبىنى له پرۆسه کانى هه لێژاردنه کاند.
 - به هێزکردنى ژینگه ي کارکردن بۆ هه لێژاردنى باوه رپێکراو.
- پروژه که چه ندين چالاكى له خو ده گریت: مه کو، که مپه ين، پێکهێنانى تيم، و ورك شوپ، و پێکهێنانى لیژنه.

• پالېشتى دارايى پاره:

يه کيتى ته وروپا، نوێنه رايه تى عێراق

• هاوبه شه کان :

تۆرى شه مس بۆ چاودێرىکردنى هه لێژاردنه کاند
تۆرى عه ين بۆ چاودێرىکردنى هه لێژاردن و ديموکراسى
رێکخراوى ته موز بۆ گه شه پيدانى کو مه لايه تى

• شوينه کان:

۱۸ پارێزگارى عێراق

• ماوه:

۲۴ مانگ، ۱ ته يلوولى ۲۰۲۴ - ۳۱ ئابى ۲۰۲۶

• ئامانجى گشتى :

پێشخستنى ژینگه يه کى کارا بۆ به شدارىکردنى سياسى، هه لێژاردنى ئازاد و دادپهروهراوه، و په رله مانێكى کارىگه ر له عێراق، له وانه ش ميدياى سه ربه خو و ده سترگه يشتن به زانيارى.

• يه که م ئامانجى تايبه ت :

باشتىکردنى کارايى کارکردن، بێگهردى و وردبىنى له پرۆسه کانى هه لێژاردنه کاند.

• دووهم ئامانجى تايبه ت :

پێشخستنى ژینگه يه کى کارا بۆ ته نجامدانى هه لێژاردنى باوه رپێکراو.

پوختە

يەكەم: تىروانىنىكى گشتى بۇ راپورتەكە

ئەم راپورتە توئىنەوھەكى شىكارىيە بەناونىشانى " توندوتىژى ھەلئىزاردن لە ئەزمونى ھەلئىزاردنى پەرلەمانى عىراق بۇ سالى ۲۰۲۵"، كە لەلايەن دكتور مەھدى جابر مەھدى لە چوارچىوھى "پروژەى ديموكراسى و شەفافىيەت" ئامادەكراوھ. راپورتەكە تىشك دەخاتە سەر شىكردنەوھى دياردەى توندوتىژى كە ھاوكتى پروسەى ھەلئىزاردنە لە عىراقدا، بە بەربەستىك لە بەردەم گواستەوھى ديموكراسى دەزانىت. ئامانجى ديارىكردى ھۆكارەكانى ئەم توندوتىژىيە و پىشكەشكردى راسپاردەى ياساى و سياسىيە بۇ دەستەبەركردنى بىگەردى ھەلئىزاردنى پەرلەمانى عىراق.

دووھەم: توندوتىژى ھەلئىزاردن (چەمك و دەرکەوتەكان)

راپورتەكە باس لە توندوتىژىيەكانى ھەلئىزاردن دەكات وەك ئامرازىكى ململانىى سياسى بە ئامانجى كاريگەريكردى لەسەر ھەلئىزاردنى دەنگدەران يان نەھىشتى نەياران. دۆزىنەوھە سەرەككىيەكان برىتين لە:

- شىوازەكانى توندوتىژى: ئەمانە لە نيوان توندوتىژى جەستەبى (تىرۆر و ھىرش)، توندوتىژى رەمى (وتارى توندئاژۆ، تىرۆركردنى كارەكتەرى سياسى، و ناوزراندن، بەتايبەتى دژى ژنان) و توندوتىژى دىجىتالى (بەكارھىنانى زىرەكى دەستكرد و سوپاى ئەلىكترۆنى بۇ زانىارى ناراست) جياوازن.
- بزوينەرەكان: راپورتەكە "چەكى كۆنترۆلنەكراو" و پارەى سياسى وەك گەورەترىن بزوينەرى توندوتىژى دەستنىشان دەكات، لەكاتىكدا ھەلئىزاردنەكان لە كىپرېكى بەرنامەيىوھە دەگۆردىن بۇ ململانىى دەسەلات كە تىيدا مىلىشياكان بۇ ترساندى دەنگدەران و كاندىدەكان بەكاردەھىنرېن.

سەيھەم: رۆلى رىكخراوھەكانى چاودىرى و تۆرە نىشتەمانىيەكان

راپورتەكە تىشك دەخاتە سەر رۆلى سەرەكى رىكخراوھەكانى كۆمەلگا لە چارەسەركردنى ئەم دياردەيە لە رىگەى:

- چاودىرى و دۆكىمىنت كردن: ئەم رىكخراوھەكارىان كىردوھە بۇ چاودىرىكردى و بەلگەنامەكردى حالەتەكانى توندوتىژى و ھىرشكردى سەر كاندىدەكان و دەنگدەران، ھەروھەبۇ دابىنكردى داتابەيسىكى شەفاف بۇ خەلك.

• **شىکارى ژینگه ی هه ئېژاردن:** رېکخراوه کان راپرسى مه يدانىيان ئه نجامدا (له هه ريه که يان نمونه ی گه وره يان له خوگرته بوو (پارێزگاره کان) بو پێوانه کردنى ئاستى ترس يان متمانه له نيوان دهنگدهران.

• **لۆبىکردن و داگوکىکردن:** رېکخراوه کانى چاودىرى رۆليان هه يه له لۆبىکردن بو ده رکردنى ياساى رېگرى کار، به رزکردنه وه ی هۆشيارى هاولاتيان له مافه کانيان، و راهيئانى کاندیده کان له سهر چۆنيه تى مامه له کردن له گه ل هه ره شه ئه منيبه کان و هه ره شه ی دیجيتالى.

له کو تاييدا راپورته که جهخت له سهر پيويستى ده سته يه کى جيبه جىکارى سهر به خو ده کاته وه بو پالېشتىکردنى هه وه له کانى چاودىرى مه دهنى و جيبه جىکردنى ياساکانى رېگرىکردن له دژى ئه و که سانه ی که توندوتىژى بو تىکدانى ئىرا ده ی دهنگدهرى عىراقى به کار ده هيئن.

پيشه کى

دواى هه ئېژاردنه کانى عىراقدا ديار ده يه کى سهرنجراکيشى کو مه لايه تى-سياسى و کولتوورى يه. سهره راي بوونى (16) ئه زموون، له وانه: (6) ئه زموونى هه ئېژاردن له سهر ئاستى په رله مانى عىراق، (4) ئه زموون له سهر ئاستى ئه نجومه نى پارێزگاگان، و (6) له سهر ئاستى په رله مانى هه ريئى کوردستان.

شىکردنه وه ی کيشه که و ره هه ند و ده رکه وته کانى و هه لسه نگاندى ئه نجامه کانى له به رچاو ده گيريت ئه مه پرسى گرينگ و ژياريه بو پێوانه کردن و هه لسه نگاندى کارى گه رى به ره و دۆزينه وه ی ئامرازى کارى گه ر بو خو پاريزى لى لى.

جىگای سهرنجه که دريژه ی ئه م ديار ده يه و فورمه جو را و جو ره کانى له کو تاييدا ئامانجيان به ده سته يئانى ده نگه بو ئه و کاندیده که شايسته ی ئه نداميتى بکات بو په رله مان ، به ي گو يدا نه ئه و شىوازانه ی که به کار هيئاون.

ئه م ئه لقه يه په يوه سته به ئه لقه کانى دیکه ی وه ک دارايى سياسى بو هه ئېژاردن، زانىارى هه له کو کردنه وه، بلا و کردنه وه ی ترس و تيرور له نيو دهنگدهران، وتارى توند ئاژو، جگه له توندوتىژى هه ئېژاردن، که به پله ی يه که م له لايه ن ميليشيا چه کداره کانه وه پالېشتى و پشتگيرى دارايى ده کريت. هه موو ئه م شىوازانه زنجيره يه ک ئامرازى ناشه رى به يه که وه گر يدا و پیک ده هيئن که کاندید وه ک تاکىک، يان حزبى سياسى، يان هيژى چه کدارى پشتيوانى لیده کات له کيپرکي هه ئېژاردنه کاند.

ئەم پراكتىزانە پېش ھەلئىژاردنە كان دەستىيان پېكىرد و لە ماوھى دەنگداندا بەردەوام بوون و دوای دەنگدان بەروونی ئەنجام و كاردانەوھ و كاریگەرپىيەكانىيان زیاتر دەكەوتن.

وھك چۆن لە قۇناغە سەرەتایىيەكانى ئامادەكاریيەكانى ھەلئىژاردن دەستپېكىرد و لە ماوھى بانگەشەى ھەلئىژاردندا پەرەى سەند، كە لە ۳ى تشرىنى يەكەمى ۲۰۲۵ دەستپېكىرد و لە ۸ى تشرىنى دووھى ۲۰۲۵ كۆتایى ھات، و لە رۆژى ھەلئىژاردندا، ۱۱ى تشرىنى دووھى ۲۰۲۵ بەردەوام بوو، و دوای راگەياندى ئەنجامەكان بەردەوام بوو، ھاولاتىيان بە واقىيى شۆكھىنەر و كردهوھى بەرفراوان و جۆراوجۆرى توندوتىژى و فېلكرى.

كېشەى توئىنەوھەكە لەسەر پرسى توندوتىژى ھەلئىژاردن و كاریگەرپىيەكانى لەسەر پرۆسەى ھەلئىژاردن لە قۇناغە جىاوازەكانىدا و كاریگەرپىيەكانى ئەمەش لەسەر بنەما و مىكانىزمەكانى ديموكراسىيە. لە ژىرپۆشناپى ئەمەشدا ھەولەدەين ئەم گریمانانەى خوارەوھە بسەلمىنىن:

➤ توندوتىژى ھەلئىژاردنەكان كاریگەرەى نەرىنى كورتخايەن و مامناوھند و

درىزخايەنيان لەسەر ھەلئىژاردنەكان ھەيە وھك پراكتىكىكى ديموكراسى.

➤ توندوتىژى ھەلئىژاردن يارمەتیدەرە بۆ گۆرىنى دەرئەنجامى ھەلئىژاردن لە

مىكانىزمىكەوھە بۆ گەيشتن بە ديموكراسى بۆ ئامرازىك بۆ نەھىشتنى.

➤ ئەزمونى عىراق نمونەى ئەورۆلەيەكە چەك و مىلېشيا كۆنترۆل نەكراوھكان لە

تىكدانى ديموكراسىدا دەيگېرن.

لەكاتىكدا ئىمە لە روانگەى لىكۆلنەوھەكە لە پرسى توندوتىژى ھەلئىژاردنەكاندا ورد دەبينەوھە، نابىت چاوپۆشى لە كۆمەلېك لايەنى ئەرىنى گرىنگ بکەين كە تايبەتمەندى خولى شەشەمى ھەلئىژاردنەكانى سالى ۲۰۲۵ بوون، لەوانە:

❖ ژىنگەيەكى ئەمنى سەقامگىر و دۆخىكى ئاسايشى جىگىر.

❖ ئاستى بەرزى بەشدارىكردن، بەپىي ئامارە فەرمىيەكان، زیاتر لە 56%ى ژمارەى دەنگدەرانى تۆماركراوھ.

❖ زىادبوونى بەرچاوى ژمارەى كاندىدى ژن (2248) كاندىد بە بەراورد بە ھەلئىژاردنەكانى سالى 2021، خولى پېنجەم، كە ژمارەى كاندىدەكانى ژن (950) بووھ.

❖ پشكىنى بەرفراوانى كاندىدەكان سەبارەت بە مەرجەكانى ئەندامىتى بووھ ھۆى بېبەشكردى 751 كاندىد پېش ھەلئىژاردن و وەرگرتنى 7,744 كاندىد. سەرەراى ئەو سەرلېشىواوييەى كە لەگەل بېبەشكردەكاندا بوو بەگشتى پابەند بوون ھەبوو بە ستانداردە ياساىيەكان.

❖ كارى ماندوونەناسانەى كۆمىسيۆنى بالای سەربەخۆى ھەلئىژاردنەكان لە ئەنجامدانى ئەركەكان و بەدواداچوون بۆ رېكارەكان، " سەرەراى ھەندىك رەخنە و تىببىنى، " و سەرکەوتنى لە رېگىركردن لە ساختەكارى لە رېگەى شىوازە تەقلیدیيەكانەوھ كە لە ئەزمونەكانى پېشودا ھەبووھ.

- ❖ گه‌شه‌سەندنی رۆلی ریک‌خراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و تۆره‌کانی چاودێری و چاودێری نیشتمانی که رۆلێکی چالاکیان هه‌بووه وه‌ک هاوبه‌شیک له چاودێریکردن و سه‌رکه‌وتوانه ته‌واوکردنی پرۆسه‌ی هه‌لێژاردن.
- ❖ رێژه‌ی توندوتیژی هه‌لێژاردنه‌کان رێژه‌یه‌کی به‌رچاو که‌متره به به‌راورد به هه‌لێژاردنه‌کانی پێشوو >

چەمكى توندوتىژى ھەلئەردن، فۆرم و تايبەتمەندىيەكانى (چاودىرييەك بۆ ئەزموونى عىراقى لە دواى سالى ۲۰۰۳)

ئامانجى توندوتىژىيەكانى ھەلئەردن كارىگەرى لەسەر پرۆسەى ھەلئەردن و ئەنجامەكانى ھەيە و چەندىن شىوہى ھەيە. دەتوانرئىت بەم شىوہەيە وەسف بکړئىت: بەکارھيئەتەکانى توندوتىژى يان ھەرەشەكان بۆ كارىگەريکردن يان ناشەرعيکردنى ھەلئەردنەكان برىتئىن لە ھيژشکردنە سەر کاندیدەكان، بۆردومانکردنى بئەكەكانى دەنگدان، ترساندننى دەنگدەران يان چاودىرانى ھەلئەردنەكان، رېگريکردن لە چوونەژوورەوہيان، يان تىکدانى پرۆسەى ھەلئەردن. توندوتىژى ھەلئەردنەكان چەند بوار و فۆرمىک دەگرئىتەوہ کە کارىگەرييان لەسەر کاندیدەكان و لايەنگرانيان و دەنگدەران ھەيە، لەوانە :

أ - توندوتىژى سياسى راستەوخۆ، وەك دەستدرىژى و ھەرەشە، كە دەبيئە ھوى كوشتن.
ب - توندوتىژى سياسى ناراستەوخۆ، وەك توقاندن و تيرۆر.

جۆرەكانى توندوتىژى ھەلئەردن دەتوانرئىت بەم شىوہەيە كورت بکړئىتەوہ:

1. توندوتىژى جەستەيى راستەوخۆ كە يەكسانە بە تىكدان و كوشتن، جا چ دژى تاكەكان بئىت يان مولك و مالى.

2. توندوتىژى ناراستەوخۆ ھەرەشە و توقاندن لەخۆدەگرئىت. ئەم جۆرە دريژدەبيئەوہ بۆ کاندیدەكان و لايەنگرانيان، ھەرۋەھا دەنگدەران، بۆ ئەوہى رېگرييان لىبكات لە بەکارھيئەتەکانى مافى دەنگدان يان ناچارىان بکات دەنگ بە لايەنىک يان كەسكى ديارىکراو بدەن .

3. توندوتىژى دامەزراوہيى برىتئىيە لە دەستکاریکردنى ئەنجامى ھەلئەردنەكان لە رېگەى ساختەكارى لە دەنگدان، بېبەشکردنى مافى ھەندىک گروپ، يان بەکارھيئەتەکانى دەسەلاتى دەولەت بۆ سەرکوئىکردنى نارەزايەتئىيەكان.

4. توندوتىژى زارەكى كە جۆرئىكە لە توندوتىژى ناراستەوخۆ، لە وتارە ھاندەرەكان، دەنگۆ و زانىارى ھەلە و وتارى توندئاژۆدا بەرجەستە دەبيئىت.

5. توندوتىژى ئەليكترونى كە پشت بە ئامرازەكانى پەيوەندى مۆديرن و سوپاى ئەليكترونى دەبەستئىت بۆ كۆکردنەوہ و دامەزراندنى كارمەند و بەرزکردنەوہ يان ناوزراندنى

هه ندىكجاريش دواى راگه ياندى ئه نجامه كان (ناره زايه تى، پىكدادان، هه ره شه، بايكۆت، ره تگردنه وهى ئه نجامه كان) عىراقدا بلا و بووه ته وه.

به لام به هووى دوخى ئه منى ناسك له به غداى پايتهخت و ژمارهيه كى سنووردار له پارىزگاكانى دىكه دا چربووه ته وه. ئه مه ش زياتر له و ناوچانه ئالۆزتر ده بىت كه به گرژپى تائيفى و نه ته وه پى تايبه تمه ندى، وه ك كه ركوك، كه مه ترسى هه ره شه و توندوتىژى په يوه ست به هه لئاردينه كان به تايبه تى زۆره. ئه مه ش په يوه سته به لاوازى دامه زراوه فه رميه كان و تواناى سنووردارىيان بۆ چاره سه ركردنى كيشه كان و كاردانه وه كانيان، هه روه ها نه بوونى كولتوورىكى پته وى چه سپاو له هه لئاردين و كيپر كى ئاشتيانه و هه روه ها ئه و رۆله نه رىنييه كى كه هه ندىك له هه زه سياسيه رىكابه ره كان له سووتاندى رىق و دوژمنايه تى له نىوان رىكابه ره كانياندا ده يگىرن.

شايانى باسه كه داتاي ورد له سه ر ژماره و ورده كارى رووداوه كانى هه ر پارىزگاىك يان بنكه يه كى ده نگدان به ته ووى شه فاف نيه، هه روه ها هه موو رووداوه كان به لگه دار نه كراون، سه ره راي په ره سه ندى به رچاو له ئامرازه كانى چاودىر كى كه تۆره كانى چاودىرى رىكخراوه كانى كۆمه لگه كى مه ده نى عىراق به كاريان ده هين، كه پيشكه وتنى چه ندايه تى و چۆنايه تيه كى به رچاويان به خو يه وه بينوه. هه روه ها له وانه يه نموونه ي شاراوه ي هه ره شه يان ترساندى هه بن كه به فه رى تۆمار نه كراون يان راپۆرت نه كراون.

هه لمه تى هه لئاردينه كان رووبه رووى چه ندىن ته حه دا ده بنه وه، له پيشىلكارىيه جه سته يه كانى ئاشكرا و پراكتيزه چه واشه كاره كانه وه تا ده گاته وتارى توندئاژۆ كه هه ره شه له ئاشتى كۆمه لايه تى ده كات. توئينه وه يه ك كه له لايه ن هاوپه يمانى تۆر و رىكخراوه نيشتمانييه كان بۆ چاودىر كى هه لئاردينه كان ده رچووه، وه ك به شىك له به رنامه ي چاودىرى هه لئاردينه پهرله مانى عىراق بۆ سالى ٢٠٢٥، له سه ر بنه ماي شىكارىيه كى قوولى ئه و زانياريانه بووه كه له راپرسىيه كى مه يدانى كۆكراونه ته وه كه پىكه اتوو له (٣٠٩) فۆرم له (١٠) پارىزگا. بۆى ده ركه وتوو كه باوترين سه رپىچىيه چاودىر كراوه كان برىتين له تىكدان و لابردينى رىكلامى كانديده كان و رووخاندى وئيه كانيان، له گه ل (١٢٦) حا له ت كه چاودىرى كراون، كه ٤٠% حا له ته چاودىر كراوه كان پىكده هين، كه به مه تر سىدار داده نرىت. له م نيوه نده دا، حا له ته كانى هاندا بۆ توندوتىژى، هه ره شه ي ئاشكرا، ناو زرا ندى و زانيارى هه له ژماره يان (١٠) بوو. هه روه ها له راپرسىيه كه دا نموونه ي ئىستغلا لكردى هه ستى ئايىنى و هه يما پىروژه كان ده ستنيشان كراوه، ئه مه جگه له نموونه ي دىكه كرىنى ده نگ و به رتيل و ئالوگۆرى يارمه تيه كان.

توئينه وه كه گه يشته ئه نجامىك كه پشتراستى ده كاته وه كه فه زاي ديجيتالى بووه ته گۆره پانى سه ره كى ململانى سياسى، به تايبه تى سه باره ت به پيشىلكارى و تاره كان و ناو زرا ندى.

توندوتىژى هه لئاردينه كان له سالى ٢٠٠٣ وه تايبه تمه ندىيه كى دووباره بوونه وه ي پرۆسه ي هه لئاردين بووه له هه موو قوناغه كاندا. جىگاي سه رنجه ئاستى توندوتىژى له گه ل هه ر خولىكى هه لئاردينى يه ك له دواى يه كدا زىادى كرده وه. له كاتىكدا توندوتىژى هه لئاردينه كان له

خوله کانی هه ئێژاردنه سه ره تاییه کانی نیوان سالانی ۲۰۰۵ و ۲۰۱۰ که متر چر و به ربلو بووه، به لام له خوله کانی دواتر دا زیاتر بلاو بووه ته وه و له م خوله ی ئیستادا گه یشتوه ته لوتکه.

له م رووه وه ده توانی توندی پیشیلکاری به کان له سی ئاستدا ده ستنیشان بکری: یه که م - ئه و مه ترسیه گرینگانه ی که مه ترسی له سه ر ژیا نی تاکه کان و بیگه ردی پرۆسه که دروست ده کات، وه ک هه ره شه ی ئاشکرا و کرینی ده نگه کان، دیارده یه ک که له م هه ئێژاردنه دا بلاو بووه ته وه. بۆ نمونه له ۹ی تشرینی یه که می ۲۰۲۵ که رۆژی ده نگدان بۆ ده نگدان یایه ته، له که رکوک کو مه ئیک که س به تاوانی کرینی کارتی هه ئێژاردن و هه لگرتنی ژماره یه کی زۆریان ده ستگیرکران.

دووهم - مه ترسی زۆر که کاریگه ری له سه ر ده رفه تی یه کسان و ئیستغلالکردنی سامانی گشتی هه یه، وه ک تیکدانی سیستما تیکی و به کاره یێانی سه رچاوه کانی ده وه له ت. ئه مه ش به روونی دیاره و به ئاشکرا له لایه ن هێزه کاریگه ره کانی ده سه لاته وه پراکتیزه کراوه.

سێیه م - مه ترسی مامنا وه ند، که بریتییه له پیشیلکاری ریکار و ریکخراوه پی، له وانه دراندن و تیکدان و لابردنی که ره سه ته ی ریکلام، ئیستغلالکردنی شوێنه گشتیه کان، هاندانی توندوتیژی، بلاوکردنه وه ی زانیاری ناراست، ئیستغلالکردنی هه ستی ئایینی، به کاره یێانی سیاسیی هێما ئاینیه کان، به رتیلدان، لایه نگری و ئیستغلالکردنی که سانی خاوه ن پێداویستی تایبه ت.

تایبه تمه ندييه کانی توندوتیژی هه لێژاردن له هه لێژاردنی خولی شه شه می په رله مانی عیراقدا

- هه لێژاردنی شه شه می په رله مانی به توندی و روونی و سروشتی بهربلاوی توندوتیژی هه لێژاردنه کان ئاشکرا بوو، که په یوه ست بوون به چهند هوکارێکه وه، له وانه:
1. چری جه مسهرگیری کۆمه لایه تی و گه لاله بوونی له خوگرته کۆمه لایه تییه کان بۆ رهو تی سیاسی و هیزه سیاسییه کان.
 2. توندی دابه شبوونی کۆمه لایه تی به سهر هیله قهومی و تائیفیه کان و زالبوونی دلسۆزی لاوه کی و دابه زینی ناسنامه ی نیشتمانی.
 3. شکستی چینی سیاسی له جیبه جیکردنی به لینه کانی گه شه پیدان و سه قامگیری، وایکردوه که پالپشتی توندوتیژی و رق و کینه وه ک ئامرازێکی ئاسان بۆ کوکردنه وه و کوکردنه وه ی دهنگدهران په ره پیدات.
 4. به رژه وه ندييه سیاسییه کان و دابه شبوونه کۆمه لایه تییه ئیتنۆ تائیفیه کان به درێژای دوو هیلای هاوته ریب به دواياندا هینراون و به رده وامن .
 5. کاریگه ری به رژه وه ندييه چه کداره کان و هیزه کانیا ن له ناوچه هه ژاره کاندای رێگه به دروستکردنی توێژکی کپیار ده دات که دهنگدانی کرده ئامرازێک بۆ ملکه چبوون له غیابی لپرسینه وه ی یاسای و دادوه ری.
- بانگه شه ی هه لێژاردنه کانی ئەم دوا ییه شاهیدی چهن دین جوۆری توندوتیژی هه لێژاردن بووه که دیارترینیان بریتین له:
1. چری توندوتیژی – به شیوه جوړاوجۆره کانی – هاوتای بانگه شه ی هه لێژاردن پیش روژی هه لێژاردن، به تایبه تی وتاری توندئاژۆ، وه ده رنانی، هه لوه شانده وه، ناو زارندن، به کاره یێنای زمانی ناشرین، ئالوگۆری تۆمه ت و سووککردنی بۆچوون و هه لۆیسته کان. نه یاران.
 2. لاوازی به رنامه و چاره سهر و چاره سهر بۆ ئەو پرسانه ی که وروژینراون و په یوه نديیان به داواکارییه کانی خه لکه وه هه یه، و به سبوونی به لێن و دروشمه کان.
 3. مه یلی به ره و ململانی له سهر بنه مای ناسنامه ی لاوه کی به ره و هه لکشان ده چیت : عه رب/ کورد، سوننه/ شیعه، موسلمان/ مه سیحی (هه رچه نده تا راده یه کی که متر). به هه مان شیوه ململانی سیاسی و کۆمه لایه تییه کان له ناو هه ر ناسنامه یه کدا چرتر ده بنه وه : شیعه / شیعه، کورد/ کورد، سوننه/ سوننه...

4. ئیستغلالکردنی سیاسی سیمبوله ئایینی و نه ته وه ییه کان و تیوه گلانیان له ململانی و بانگه شه ی هه ئێژاردن و بانگه وازکردن بو پیرۆزه کان و ئیدیعا که له گه ل رۆل و ئه رکه کانی دوور له واقع. نموونه ی هه ره به رچاوی ئه مه ش هه ئوێستی فره ی ده سه لاتی ئایینییه، به ریز سیستانی که خۆی له و ململانییه نه دوور خسته وه و ئاماده نه بوو ده ستوهردان له کاروباری سیاسیدا بکات و خۆی له ئامۆژگاری و رێنمایی په یوه ست به بابه تی ئایینیدا سنووردار کرد. ئه مه ش کاردانه وه ی لایه نه کانی دیکه ی لیکه وته وه که به هۆی ئه و دامه زرانده وه زیانیان پێگه یشت.
5. به سیاسی کردنی کورسییه کانی پشکی که مینه کان له رێگه ی لیشاوی زۆری دهنگی هیزه کاریگه ره کانه وه، وا ده کات ئه و کورسییانه ی له لایه ن دهنگی سه ربازی و میلیشیا کانه وه دزراون به شیوه یه ک که وا ده کات گوزارشت له ئیراده ی که مینه کان نه که ن.
6. میدیای هه ئێژاردن رۆلی هه بوو له دروستکردنی بیروپایه کی گشتی که هانده ر و پالنه ر و قبول که ری توندوتیژی هه ئێژاردنه کان بوو، ئه مه ش رۆلی چاودێری که ری وه ک ده سه لاتی چواره م لاواز کرد و زۆرجاریش بوو به شوێنکه وتووی هیزه زله یزه کان و پاساوده ره وه ی هه ئوێسته کانیان که پالنه ری توندوتیژی بوو.
7. له م خوله ی هه ئێژاردنه دا، رۆلی گه شه سه ندنی زیره کی ده ستکرد دیار بووه، به و پێیه ی بووه ته یاریزانیکی مه ترسیدار له دارشتنی هۆشیاری هه ئێژاردنه کان، دروستکردنی وینه و رووخساری نه بوو، چاندنی گومان، دووباره پێناسه کردنه وه ی واقع، و به کاره یێنانی له دروستکردنی ناوه رۆکی سیاسی ساخته کاری دا. بلاو بوونه وه ی ئه م جوړه ناوه رۆکه له ژینگه یه کدا که خوێنده واری میدیای لاوازه، کاریگه ری نه رێنی له سه ر رای گشتی ده بیئت و دابه شبوونی به رفراوانی کوومه لایه تی دروست ده کات. ئه م هه ئێژاردنه هه زاران نموونه ی زانیاری ناراستی دیجیتالی به خۆیه وه بینی.
8. لاوازی، ئه گه ر نه لێین نه بوونی، کولتووری لیبرورده ی و پیکه وه ژیان و برایه تی له نیوان شوناسه جوړاوجۆره کاند و گرنگیدان به تایبه ته مندی و جیاوازی، زه مینه یه کی به پیتی بو رقی و کینه و دوورخستنه وه دابین کردوو و به رده وامیشی هه یه.
9. بانگه وازکردن بو رابردوو. رابردوو له م خوله ی هه ئێژاردنه دا به توندی ئاماده بوو، هه روه ها بو به ره نگار بوونه وه ی نه یاران و نیشاندانی هه ئوێست و وینه و لێدوانی کۆن به کارده هیێرا به مه به ستی که مکردنه وه ی نه یاران و هه ولدان بو رازیکردنی جه ماوه ری ده نگده ر له که موکورییه کانی ئه ویتری جیاواز.
10. بانگه وازی بایکۆت و هه ره شه کردن له سه ر به شداربووانی هه ئێژاردنه کان زیادی کردوو، ئه مه ش هۆکاره که ی ده گه رپێنێته وه بو گه نده لی نوخبه ی ده سه لاتدار و جێبه جێنه کردنی چاکسازییه کانی حکومه ت. ئه م بانگه وازانه له لایه ن ره وتی سه دره وه سه ره رشتی ده کریت، ئه مه ش دوا ی رێنماییه کانی سه رکرده که ی موخته دا سه در، له

کاتیکیدا هه ندیک گروپی بایکۆتکەر، له نیویاندا هه ندیک رێکخراوی کۆمه لگهی مه دهنى، به ساده یی هه لۆیستی سیاسى خۆیان راگه یاندوهه .

11. په سه ندکردنى گوتاریکی سیاسى که به هێز و توندوتیژی پشتگیری ده کریت، له رێگهی هێرشکردنه سه ر ئه وى دیکه و هه لۆه شانده وه ی هێز له مامه له کردن له گه لێاندا، له هه ندیک کرده وه ی توندوتیژی و هه روه ها له وتاره کانی هه لێژاردندا دیار بوو.

بۆ نمونه به رێز محهمه د حه لبوسى، سه روکی پێشووی په رله مان و سه روکی لیستی پێشکه وتن بۆ هه لێژاردن، له یه کێک له وتاره کانیدا وتی "تۆ هیچ شکۆیه کت نییه، ئه ی شه رانگیز"، واته شکۆمه ندی کاندیدیک له هێز و ئاماده یی خۆیدا یه بۆ شه ر و جه نگ. ناوبراو له میانه ی چاوپێکه وتنیکیدا له که نالی دیجله له ۷ تشرینی دووه می ۲۰۲۵ و چوار رۆژ پێش هه لێژاردن ئه م قسه یه ی دووپاتکرده وه.

12. زۆرێک له وه هێزه سیاسیه ی به شداری هه لێژاردن ده که ن کوتله ی چه کداریان هه یه، که به پێی ده ستوور (ماده ی 9) و یاسای حزبه سیاسیه کانی ئیستا قه ده غه کراون. ئه م هێزانه بریتین له عه سائیب ئه هلی حه ق و رێکخراوی به در و بزووتنه وه ی حه ق.

له ۹ ئه یلولی ۲۰۲۵ له لایه ن چالاکوانانی مه ده نی، له نیویاندا دکتۆر عه باس ئه لکه عبی، له دادگای فیدرالی و کۆمیسیۆنی بالای سه ربه خو ی هه لێژاردنه کان سکالایه ک تۆمارکرا و جه ختی له سه ر به شداریکردنی کوتله چه کداره کان له پرۆسه ی هه لێژاردنه کاندیدا کرد و داوای دوورخستنه وه یان کرد. به لām هیچ رێوشوونیکی له سه ر سکالاکه نه کرا نه پێش هه لێژاردن و نه داوای هه لێژاردن. به م پێیه پرۆسه ی هه لێژاردن رووبه رووی تاقیکردنه وه یه کی ئالۆز و سه خت ده بێته وه سه به رته به وه ی که تا چه ند پراکتیکی سیاسى له گه ل برگه کانی ده ستوور و یاسای پارته سیاسیه کان هاوته ریه. له کاتیکیدا یاساکان به ئاشکرا به شداریکردنی هه ر قه واره یه کی خاوه ن کاراکته ری چه کداریان په یوه ندیدار له ژیا نی سیاسیدا قه ده غه ده که ن، به لām پرسیار سه به رته به پێوه ره کانی جێبه جێکردن دێته ئارا وه. له مباره یه وه دکتۆر غازى فه یسه ل، به رپێوه به ری سه نته ری عێراق بۆ لیکۆلینه وه ی ستراتیژی له چاوپێکه وتنیکیدا له گه ل به غدا توده ی له 21 تشرینی یه که می 2025 رایگه یاند: "نزیکه ی 74 کوتله ی چه کدار له ناوخۆی عێراقدا هه ن که له رووی یاسایه وه مافی به شداریکردنیان له پرۆسه ی سیاسیدا نییه". ئه وه وه لانه ی ئه م فراکسیۆناه بۆ چوونه ناو ئه نجوومه نی نوێنه ران له رێگه ی هه لێژاردنه وه، پێشیلکردنی ماده کانی (9 و 47) ده ستووری عێراق پێکده هیئن، که رێگری ده که ن له به شداریکردنی هێزه چه کداره کان له گواستنه وه ی ئاشتیا نه ی ده سه لات و رێگری له پێکه ینانی هه ر گروپیکی چه کدار له ده ره وه ی بازنه ی دامه زرا وه سه ربازییه که. هه روه ها یاسای لایه نه سیاسیه کان ژماره 36 ی سالی ۲۰۱۵ ئه مه ی پشتراستکرده وه، به و پێیه ی له ماده ی 32 دا ها تو وه که "دروست نییه پارت و رێکخراویکی سیاسى په یوه ندی به پێکهاته چه کداره کانه وه هه بێت یان به هیچ شیوه یه ک خاوه نی بالی سه ربازی بێت".

پشتگوئىخستى ئەم دەقە دەستوورى و ياساىيانە، کۆمىسۆنى ھەلئەزاردن و دەسەلاتى دادوھرى دەخاتە ژىر بەرپرسىارىتى راستەوخۆ بۆ روونکردنەوھى ھۆکارى قبولکردنى کاندىکردنى ئەو لايەنانەى کە سەر بە لايەنە چە کدارەکانن.

شايانى باسە کە راپۆرتەکانى نوئىنەرايەتییەکانى نەتەوھە یەگگرتووەکان و رېکخراوھەکانى مافى مروف ئامازە بەوھە دەکەن کە عىراق بەدەست نەبوونى شەفافىيەت و ئاشکراکردنى تەواوھتى ئەنجامى لىکۆلینەوھەکان لە توندوتىژى سياسى و گەندەلى ئىدارى و پيشىلکارىيەکانى مافى مروف بە شىوھەى کى سىستەماتىکى دەنالینىت. لىکۆلینەوھەکان لەژىر فشارى گشتىدا دەکرینەوھە و لەژىر فشارى سياسى و بەرژەوھەندىيە تايبەتەکاندا دادەخرين. بەگوئىرھى راپۆرتەکانى رېکخراوى لىبوردى نۆودەولەتى، دەسەلاتدارانى عىراق نەیانتوانیوھە ئەنجامى روون لە ھەزاران لىکۆلینەوھە لەبارەى بىسەرۆشۆينکردنى زۆرەملى و تىرۆرە سياسىيەکان بخەنەروو، بەمەش عىراق يەکیکە لە ئالۆزترین ولاتانى ناوچە کە لەرووى دادپەرۆھى ئىنتەقالييەوھە.

لە کاتىکدا ئەوھى لە کۆنگرەيە کى کورتى لەلایەن نوئىنەرى تايبەتى سکرىتېرى گشتى نەتەوھە یەگگرتووەکان ھات سەرنج راکيش بوو، بەرپز محەمەد ئەلحەسەن، سەبارەت بە عىراق کە لە ۲۰۲۵ کانوونى دووھى ۲۰۲۵ پيشکەشى ئەنجومەنى ئاسايشى کرد، کە تىیدا ستايشى ھەلئەزاردنەکان و بىگەردىيە کەيان کرد، ئامازەى بە ئەو نەريئىيانەى نەکرد کە ھاوکاتى بوو.

گوتارى توندئاژۆ و رۆلى لە وروژاندنى توندوتىژى ھەلئەزاردن

وتارى توندئاژۆ لە عىراقدا پەيوەندىيە کى نزىکى بە سياسەتەوھە ھەيە و راستەوخۆ بە رېژەيى لەگەل قەيرانەکان دايە، فۆرم و شىوازی جوړاوجۆرى دەرپرين و جياکارى بەخۆيەوھە دەبينىت. پىناسەى نەتەوھە یەگگرتووەکان بۆ وتارى توندئاژۆ وەک " ھەر جۆرە پەيوەندىيە کى زارە کى، نووسراو، يان رەفتارى کە زمانى ھىرشبەر، نەريئى، يان جياکارى لەخۆدەگرىت يان بەکارىدەھىننىت کاتىک ئامازە بە کەسک يان کۆمەلک کەس دەکات لەسەر بنەماى ناسنامە کەيان.

وتارى توندئاژۆ، که بووه ته تايه بتمه ندى به کى ديار له سياسهت و کۆمه لگادا، رۆلێکى روونى هه به له پالېشتى توندوتىژيدا، به و پى به فهره نگی سووکايه تى سياسى فراوانتر ده بێت بۆ زىاد بوونى مه يدان و بواره کان، چ له رووى چه نديا به تى و چ له رووى چۆنايه تى به وه، ئەمه ش گرێ به سياسى به کان قوولتر ده کاته وه و چه مکه کانى دلسۆزى و خيانهت دى نى ته کايه وه.

وه ک دکتۆر موشتاق عىدان له وتاره که يدا ده لى ت " سووکايه تى به سياسى به کان وه ک ده قى کى مێژووى ململانى"، که له رۆژنامه ي طريق الشعب ي عىراقى، ژماره ٤٢، ٢٥ى ئەيلوولى ٢٠٢٥ دا بلا وکراوه ته وه، سووکايه تى کردن له کرده وه به کى زمانه وانى زوو تى پهر بووه بۆ ديار ده به کى سياسى به هێژ که کارى گهرى له سهر هه ردوو کايه ي سياسى و کۆمه لايه تى هه به. سووکايه تى به سياسى به کان په يوه ستن به سهره لدانى ئاژاوه گى رپى سياسى و تائى فه گه رى به وه، که ده سته واژه کانى وه ک " هاوکارى"، " خيانهت"، " ملکه چبوون"، " ملکه چ" و " برى کاره کانى بالى و زخانه" بوونه ته به شى ک له گوتارى سياسى رۆژانه و ئامرازى کارى گهر بۆ شى واندن. ئەمه ش ده بى ته هۆى به ره و پى شبردنى گوتاره کان که نه ک له سهر بنه ماى عه قل و بى رکردنه وه ي ره خنه يى , به لکو له سهر شى واندن ورق و کينه. ئەم گوتارانه هه ول ده دن بى رکردنه وه ي به کۆمه ل له سهر بناغه کانى دوورخستنه وه دابريژنه وه و هۆشيارى گشتى به شى وه به ک دابريژن که خزمهت به گوتارى رق و کينه بکات، که له هه ردوو بازنه ي فهرمى و جه ماوه رى دا باو بووه . ئەمه ش ئامانجى ئە وه به که بى رمه ندى فهره نسى پى ر بۆ ردى بۆ " تى رۆرى هى مابى" ناوى ده بات، که وتارى توندئاژۆ ده بى ته ئامرازى ک بۆ ره تکردنه وه ي ئەوى دى که ي جى اواز و ئامرازى ک بۆ له سى داره دانى ئە خلاقى تاک به زه وتکردنى شه رعى به تى تاکه که س. هه موو ئە مانه ده بى ته هۆى قه يرانى متمانە ي کۆمه لگا. و پۆلى ستى خۆى ده ناسرى ته وه , ئى سته غلال کردنى هه ست و تورپى، ده سته کارى کردنى هه ست و دۆخه به هى زه کان، و بانگه واژ کردنى بۆ مى راتى مێژووى و کۆمه لايه تى، له وانە ش هى ما پى رۆزه کان، به کاره ي نانى ان به شى وه به ک که وه رگر ده کاته وه رگر بۆ ئامانجه کانى وتارى توندئاژۆ کان. ئەمه ش ده بى ته هۆى ده سته کارى کردنى ئاسانى تاکه کان بۆ ره فته رى به کۆمه ل که له سهر بنه ماى رق و کينه و دوورخستنه وه ي ئە وانە ي جى اوازن. دروستکردنى قبو لکردن بۆ ئەم رپى ازه مى کانى زى مى کى مه تر سى دارتر له سه رکوتى راسته وخۆ ئاشکرا ده کات ، چونکه هاو لاتی ان ناچار ده کات له چوارچى وه به کى ته سک و پى شه وخته دى ارى کراودا بى ربه که نه وه , وا ده کات هه ر بژار ده به کى دى که له ژى ر بالاده ستى گوتارى کى دى ارى کراودا ناراسته قينه، نانى شتمانپه ره و رانه، يان ته نانهت بى ئە خلاقى ده رکه وى ت.

دىار ده به کى سه رنجرا کى ش له م رووه وه ئە وه به که نوێ نه رانى مه زه ه بى سياسى شى عه خه رى کى په ره پى دانی بى رۆکه ي " سه ره و ه رى شى عه" ن، که داواى حوکه م رانى تائى فى ده کات. ئەمه ش له لايه که وه واتاى وه ده رنانى بۆ چوونه ناکۆ که کانه و له لايه کى دى که شه وه زالبوونى ناسنامه به کى ژى ر نه ته وه ي و په راوێ زخستنى ناسنامه ي نه ته وه ي. ئەم هه لمه ته که شى کى تۆ قان دن له گه ل هه ر کان دى دى ک که سه ر به مه زه ه بى سياسى نه بى ت له گه لى دا بووه. له رپگه ي پروپاگه نده و زانى ارى هه ل و دروستکردنى به ربه ست و ئالۆ زى به کان، له وانە ش تۆمه تى زى انبه خش، بۆ نه هى شتى

بەدیلەکانى ئەگەرى، کرانە ئامانج. رەنگە ئەمە یە کێک لە ھۆکارەکانى نەبوونى ئەندامانى مەدەنى و میانرەوى پەرلەمان لە خولى ھەلئەردەنەکانى ۲۵. ۲۰ ۱۲ روون بکاتەوھ. ئەنجامەکان لە رێگەى دروشم و سیاسەتەکانیەوھە کە لەسەر بنەمای رق و کینە و ئیستغلالکردنى سیاسى ھێما ئاینیەکان لە ھەئەتە پروپاگەندەییەکان و تاکتیکەکانى فشاردا کە لە رووى دارایی و سیاسى و لە رێگەى میدیایە پارەدارکراوون، ھەژموونى تەواوھتى ئەو ئایدۆلۆژیا جیاوازی کە تائیفەگەرى سیاسى بەرجەستە بوو، چەسپاند. بەم ئامرازانە دەنگدەر یە ک بزاردە کە لەلایەن تائیفەى سیاسى یان قەومى بۆى دارپێژراو، دەچیتە ناو سندوقى دەنگدانەوھ، بۆ ئەوھى بە پێى رێنمایىە دیاریکراوھەکان دەنگ بدات و بەپێى ھىچ بیرکردنەوھەى کى پێشوەختە ئەو کەسەى بۆى دیارى کراوھەلئەرتی، بۆ ئەوھى پرۆسەى دەنگدان ببیتە فیلێکى تەنھا یان پراکتیکى فەرمى کە ئامانج لێى بەرھەمھێنانەوھى ھەمان نۆخبە یە.

دواى زیاتر لە بیست ساڵ بەسەر گۆرانکارییە سیاسییە کەدا، پێدەچیت دروشمەکانى وە ک ترس لە مەزھەب، ترس لە نەتەوھ، ترس بۆ سەر ناسنامە پێدەچیت چە کێک بیت کە ھێزە بەھێزەکان بە کاریدەھێنن، چ عەرەب و چ کورد، چ سوننە و شیعیە، بۆ چاندنى ترس لەنێو دەنگدەرەکانیاندا بۆ ئەوھى دەنگەکانیان مسۆگەر بکەن. شایانى باسە کە یاسای عێراق پراکتیکەکانى ھاندانى رق و کینە یان ھەلاواردنى رەگەزى کە لە ماددەى ۳۷۲ى یاسای سزادانى عێراقى ژمارە ۱۱۱ى سالى ۱۹۶۹دا باسکراوھ سزا دەدات، لەسەر بنەمای ئەمەش وتارى توندئاژۆ نە ک ھەر پرۆسەى ھەلئەردەن دەشیوئینیت بەلکو پێکھاتەى کۆمەلایەتیش لەیە کتر دادەبەرت بە بوون بە ئامرازێک بۆ جەمسەرگى نەتەوھى و تائیفى. ئەمەش ناتەبایی و ململانی لەناو پێکھاتەى کۆمەلایەتیدا بەردەوامى پێ دەدات و گرژییەکان لە ناوچە جیناکۆکەکاندا زیاتر دەکات، ئەمەش دەبیتە ھۆى کاردانەوھى نەرتی زیاتر بۆ ھەلئەردەنەکان تەنانت دواى راگەیاندى ئەنجامەکانیش. زانیارى و دانپێدانانى زۆرێک لە ھاوڵاتیان راستى ترسناکیان دەربارەى ئەم کارانە و چۆنیەتى رێکخستنى فریودانى جەماوھەى ئاشکرا کردووە.

کاریگهري توندوتیژی هه لێژاردن له سه ر دهنگده ران و پروسه ي هه لێژاردن

توندوتیژی هه لێژاردنه کان، وه ک دیاردیه کی ئالۆز، نوێنه رایه تی به یه ک گه یشتی چه ندين قه یران ده کات له چه ندين ئاست و ئاراسته دا، جگه له هۆکاره ئابووری و کۆمه لایه تییه کان. سیاسي و پۆشنیری ههروه ها هۆکاره دهروونییه کان، وه ک ناسه قامگیری سیاسي و ئابووری، به شداریه کی به رچاویان هه یه له په ره پیدانی توندوتیژی. لیکۆلینه وه یه کی بانکی نیوده وه له تی پشتراستی کردووه ته وه که توندوتیژی سیاسي له ولاتانی که مداهات زیاتر له 400% زیاتره له ولاتانی داهاات بهرز.

- توندوتیژییه کانی هه لێژاردن له عێراق په یوه سه ته به چه ند هۆکارێکه وه، دیارترینیان:
1. نه بوونی یاسای کاریگه ر په یوه سه ت به به ره نگاریبونه وه ی توندوتیژی هه لێژاردن و پشت به سه تن یاسا کۆنه کان، له وانه ش یاسای سزادانی ژماره 111 ی سالی 1969.
 2. بوون و کاریگه ری گروپه چه کداره کانی ده ره وه ی ده سه لاتی ده ولت Un - State actors.
 3. لاوازی ده رگا ئه منی و چاودیرییه کان و بێتوانایییان له جیبه جیکردنی رێکار و رێنماییه کان.
 4. سه کالای به رده وام له ساخته کردنی ئه نجامه کان و ناره زایه تی ده ربهرین به رامبه ریان.

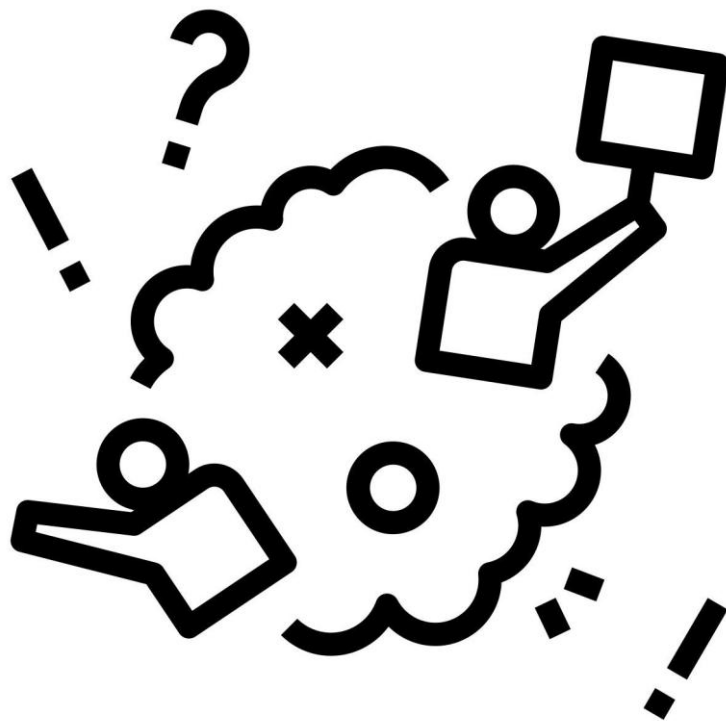
ده توانین به رچاوترین ده رئه نجامه کانی کاریگه ری توندوتیژی هه لێژاردنه کان به م شیویه ده سه تنیشان بکه ین:

1. متمانه ی ده نگده ران دابه زیوه، ئه مه ش بووه ته هۆی زیادبوونی مه یلی بایکۆتکردن یان خۆبه دوورگرتن له ده نگدان. ئه مه ش له هه لێژاردنی په رله مانی 2021 و هه لێژاردنی ئه نجومه نی پارێزگا کانی 2023 دا دیار بوو.
2. که م بونه وه ی به شداري هه ندیک گروپ، وه ک ژنان، که مینه کان و ئاواره کان، به تایبه ت له ناوچه ناجیگیره کان.
3. شیواندنی ئه نجامه کان یان سه پاندنی هه ژموون. توندوتیژی و هه ره شه کان وا ده کات که قه واره زله یز و چه کداره کان له رینگه ی نایاسای یان له رینگه ی تۆقاندن و تیرۆرکردنی پارتیه لاوازه کانه وه کاریگه ری له سه ر ئه نجامی هه لێژاردنه کان دروست بکه ن.

4. زۆرجار ململانیکانی دواي هه‌لێژاردنه‌کان له‌ رێگه‌ی چه‌ندین رێگه‌ی جیاوازه‌وه‌ په‌رده‌ستێن، له‌وانه‌ ناره‌زایه‌تی، بانگه‌واز و مانگرتن، که‌ هه‌موو ئه‌مانه‌ به‌شداری له‌ ناسه‌قامگیری سیاسي .

شایه‌نی باسه‌ لێره‌دا قو‌ناغی دواي هه‌لێژاردنه‌کان شایه‌تی په‌ره‌سهندنی ناکوکیه‌ سیاسیه‌کان بوو ، که‌ سه‌لماندی که‌ مه‌ترسیدارتر و ئالۆزتره‌ له‌ قو‌ناغه‌کانی پێشوو. ململانیکان له‌ شه‌قامه‌وه‌ گۆرا بو‌ ناوه‌نده‌کانی ده‌سه‌لات، ناکوکی له‌سه‌ر پیکه‌تێنان و دابه‌شکردنی پو‌ست و ده‌ستکه‌وته‌کان سه‌ریه‌له‌دا، به‌تایبه‌تی به‌ له‌به‌رچاوگرتنی پیکدادانی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان و نه‌بوونی ته‌وافوق، که‌ پێده‌چیت قه‌یرانیکی سیاسي نوی به‌دواي خویدا به‌یئت. ئه‌م دۆخه‌ تازه‌ نییه‌ بو‌ سیسته‌می سیاسي عێراق .

5. که‌مکردنه‌وه‌ی ده‌رفه‌تی هاو‌لاتیان بو‌ به‌شداریکردنی چالاکانه‌ له‌ دارپشتی سیاسه‌ت و بریاردان ، ده‌نگده‌ر لێره‌دا هاو‌لاتیه‌کی ئازاد نییه‌ به‌لکو‌ کپیاریکه‌ له‌ بازاری سیاسیدا که‌ نوخبه‌ سیاسیه‌ ده‌سه‌لاتداره‌کان هه‌ولده‌ده‌ن ملکه‌چ و کو‌نترۆلی بکه‌ن له‌رێگه‌ی ئامرازی جو‌راوجۆر، چ شه‌ری و چ ناشه‌ری. وه‌ک ئه‌وه‌ وایه‌ ده‌نگدان موماره‌سه‌ی هاو‌لاتیبه‌وون نه‌یئت به‌لکو‌ نوێنه‌رایه‌تی دلسۆزیه‌ نه‌ریتییه‌کان یئت .

راگه یاندن و راگه یاندنی سیبەر وه کاریگه رییان له سهر توندوتیژی هه ئێژاردن

رگه یاندن و ئامرازه جیاوازه کانی رۆژنێکی گرنکتر له هه ئێژاردنه کاندای ده گێژن و کاریگه رییان له سهر ئه نجامه کانیان هه یه له رێگه ی دارپشتی رای گشتی و ئهم کاریگه ریه له گه ل گه شه سه ندنی ته کنه لۆژیا و شوێشی دیجیتالییدا زیاده کات . شیوازه کانی په یوه ندیکردن هه مه چه شن بوون . ته کنه لۆژیا به شداری کردوو له گوێنی بانگه شه کانی هه ئێژاردن له شیوازه ته قلیدییه کانه وه بۆ کایه ی مه جازی به فراوانکردنی په یوه ندیه کان و زیاده کردنی جه مسه رگیری کۆمه لایه تی و سیاسي . رای گشتی به ره هه مێکی کۆمه لایه تی کارلێکی نیوان گروپ و تاکه کانه و سروشتی ئه ویش به هۆی ئه و چوارچۆیه ی کۆمه لایه تی و سیاسیه وه که تییدا کارده کات، له قالب ده دریت .

میدیا له رێگه ی زانیاری و شیوازی گه یاندنی به وه رگر په یوه ندی کارلێککارانه دروست ده کات، به م شیوه یه کارلێکی زانیاری له رێگه ی په یوه ندیه وه به ده ست ده هیئت، ئه مه ش ده بیته هۆی کۆنترۆلکردنی خه لک و زانیوون به سهر رای گشتیدا . کاریگه ریه دربه یه که کانی رۆژی میدیا و سۆشیال میدیا له چوارچۆیه ی عێراقدا له کاتی هه ئێژاردنه کاندای تا دیت رۆنتر ده بیته وه؛ ئه وان ئامرازێکی کاریگه رن بۆ پیشخستی به شداریکردن له لایه ک ، و ئامرازێکن بۆ زانیاری هه له و جه مسه رگیری له لایه کی تره وه .

جه وه هه ری میدیا وه کو ده سه لاتی چواره م ئه وه یه که بیته ئامرازێک بۆ بنیاتنانه وه و پیشخستی کۆمه لگا و په ره پیدانی کۆمه لگا، هه ره ها سه گێکی چاودێری و سه رچاوه ی هۆشیاری له مه ترسییه کان و ئامرازێک بۆ په ره و ده و لێپرسینه وه . به لام گۆراوه بۆ ئامرازێکی مملانیی سیاسي، که بۆ پالپشتی سیاسي و حزبی به کاردیت . بارودۆخی عێراق له ماوه ی هه ئێژاردنه کاندای ده رکه وت که تا چه ند میدیاکان به ئاشکرا و به نه یی له بانگه شه ی هه ئێژاردن و مملانیی حزبییدا ئیستغلال کراون . بۆیه ده توانین بڵین عێراق میدیا ی ئازاد و رۆژنامه گه ری پیشه یی بوونی نی یه .

با به کورتی له سه رچاوه و ئامرازه کانی میدیا و کاریگه ریه کانیان بکۆلینه وه . هه ئێژاردن :
1. که ناله ئاسمانیه کان: له عێراقدا چه ندین که نالی مانگی ده سترکه هه یه (نزیکه ی ۷۰) که زۆرینه ی رهايان خاوه نداریتی تایبه تن و تا راده یه کی زۆر له لایه ن لایه نه سیاسیه

کارىگەرەکانەوھە کۆنترۆل دەکرێن. ئەمە زۆرجار بە میدیای لایەنگرى حکومەت ناودەبرێت. پالېشتى چە کردارى و پاراستنى لەلایەن کوتلە سیاسىيەکانەوھەى. جیگای سەرنجە کە ھەر کەنالتیک ھەلئۆست و سیاسەتى خاوەن پارەگانى خۆى نیشان دەدات و زۆرجار پېشەى و بابەتى نییە، ئەمەش پاسا و بۆ لایەنگرىيەکەى بەرامبەر بە لایەنیک یان لایەنیکى دیکە دەھێنێتەوھە. ئەمەش بە شىوہەى کى راستەوخۆ و ناراستەوخۆ جى بەجى کرا. ئەم سیاسەتە میدیایىيە بۆ مەبەستى ھەلئەردن بە کارھات. ئەم رەوتە بۆ رادیۆش ھەر راستە. ئەم دەزگا میدیایانە پرن لە بەرنامەى گفتوگۆ کە پالېشتى رق و ناتەبابى لە رینگەى بە کارھێنانى زمانى ناشرین و جنىودان و ھاوارکردنەوھە بۆ دەکەنەوھە، ئەمەش دەبێتە ھۆى دابەزىنى رێژەى بىنەر. لێرەدا ئاماژە بە رۆلى نەرتى ھەندیک لە دامەزراوہ میدیایىيەکان دەکەین لە ھەرگرتن یان رینگەدان بە ناوێراندن لەلایەن قسەکەرەکان.

2. میدیا : سۆشیال میدیا چىتر تەنھا فەزای کات بەسەربردن و کارلێککردن نییە , بەلکو گۆراوہ بۆ سیستەمى بەرفراوان کە ھۆشیارى کۆمەلایەتى و شىوازەکانى بىرکردنەوھە و کارىگەرى دادەریژێتەوھە و بەھیزە لە دارشتنى راي گشتى. ئەم پلاتفۆرمە ئۆنلاىنە زۆرجار رۆلێکى نەرتى دەگێرن لە بۆلۆکردنەوھى دەنگۆ و پروپاگەندە و درۆ لە کاتى ھەلئەردنەکاندا، بەتایبەتى لە پېش رۆژى ھەلئەردنەکاندا . ئەم چالاکیانە لەلایەن ئەو کەسانە پشەتگى دەکرێن کە بە " سوپا ئەلیکترۆنىيە دارايیەکان " ناسراون . بۆ نمونە، کاندیدە ژنە سەربەخۆکان تووشى ھەلئەمەتى دیجىتالى چەواشەکارى دەکرێن کە قسەى جیاکارى یان رەگەزپەرستانەیان بەرانبەر دەکرێت بە ئامانجى بېھىواکردن یان لە بەشدارىکردن لە ھەلئەردنەکاندا. ئەم کارانە پېشیلکردنى پابەندىيەکانى عىراقە بەپېى رىککەوتننامەى نەھىشتنى ھەموو جۆرە جیاکاریيەک لە دژى ژنان پەسەندکراو لە سالى ۱۹۸۶.

3. زانیارى ناراستى میدیا : ئەمە ئەنجامیکە کە پەيوەندىيەکى نزیکى بە دوو خالەکەى پېشووہە ھەىە. برىتیيە لە بۆلۆکردنەوھە و پېشخستنى زانیارى نادروست بە ئامانجى گەشتن بە ئامانجە سیاسىيەکان و گەياندننى زىانى ماددى و ئەخلاقى بە نەیار. لە گرنگترین ئامانجەکانى زانیارى ناراستى میدیایى بریتىن لە: وروژاندنى ململانى کۆمەلایەتییەکان، پەرەپېدانى ئەجىندای سیاسى، تائىفى و ناسیۆنالیستى، ھاندانى رق و کینە، ناوێراندى نەیارە سیاسىيەکان، یەکلایىکردنەوھى ململانى ی ناوچەى و نىودەولەتى.

زانیارى ناراستى میدیا بۆ گەشتن بە ئامانجەکانى چەند شىوازیک بە کاردەھىنێت، لەوانە دووبارەکردنەوھە، دەستکاریکردنى سۆزدارى، خراب بە کارھێنانى زاراوہ، شىواندن و شىوازی فریودەرانەى گەياندن و بۆلۆکردنەوھى زانیارى. فەزای دیجىتالى بووہتە

گۆره پانىكى چالاک بۆ مەملەتتى سىياسى، بە تايبەت سەبارەت بە زانىارى هەلە ، شىواندن، و ناوژراندن.

بۆ نموونە مانگىك پيش هه ئېژاردنه كانى عىراق، تۆمارە دەنگىيە دروستکراوه کان بۆ بهرپرسان، له نيوپاندا محەمەد شىاع سودانى، سەرۆکۆهزىرانى عىراق ، به به کارهينانى زيره كى دەستکرد بۆلاوکرانه وه. له راپۆرتىكى گروپى "ته كنه لۆژيا بۆ ئاشتى" عىراقى له 8ى ئەيلولى 2025، تيشكى خسته سەررەسەنايه تى ئەم تۆمارانه، پشتراستى کردەوه كه (11) پلاتفۆرمى AI به کارهينراوه بۆ دروستکردنى ئەم تۆمارە دەنگيانە له رېگهى دەستکاری دیجيتالييه وه.

روانگهى عىراقى بۆ مافه كانى مرووف رايدەگەيه نيّت ، له مانگى پيش هه ئېژاردنه كانى مانگى تشرىنى يەكه مى 2025 دا زياتر له ههزار راپۆرتى ههوالى چه واشه کارانهى تۆمارکردوو ، ئەم بۆچوونە لەلایەن تۆرەكانى چاودىرى و روانگهى ههوالى ساخته پشتراست دەكریته وه، كه ئاماژەن بۆ ليشاويكى بهر فراوانى ههوال و زانىارى ناراست كه به شداره له پالپشتى مەملەتتى سىاسىيەكان، كه به هۆى دابه شبوونى كۆمه لایه تى و بۆلابوونە وهى چهك له دەرەوهى دەولەت. له 22ى تشرىنى يەكه مى 2025، روانگه رايگه ياند كه بانگه شه كانى هه ئېژاردن شاهيدى زيادبوونى مەترسيدارن له پيشيلكارىيه ياساپى و ئەخلاقيەكان كه بنەماى دەرەفە تى يەكسانى تيكده دەن. له رېگهى تيمە مەيدانىيەكانىيە وه، روانگه زياتر له 120 پيشيلكارى هه ئېژاردنه كانى پيش دەستپيكردى بانگه شهى هه ئېژاردن له 11 پارێزگا دا به لگه دار کردوو. ئەم پيشيلكارىيە بريتى بوون له بانگه شهى پيشوخته، خراپ به کارهينانى سامانى گشتى و به کارهينانى سامانى دەولەت به پيشيلکردنى روونى مادەى 2ى پەپرەوى بانگه شهى هه ئېژاردن ژمارە 4ى سالى 2025 . ترسناکترین پيشهات كه له م خولهى هه ئېژاردنه دا به ديکرا، پەرەسەندنى قسهى تائيفى و ناسیۆنالیستى بوو له هەندىك له بانگه شه كاندا، جا له رېگهى دەزگاكانى راگه ياندن بىت يان پلاتفۆرمى سۆشیال میدیای پەپەرەست به کاندیدەکانە وه يان هاوپه يمانییه سىاسییه کان. ئەم قسه کردنه پيشيلکردنى ماددهى 38 ى دەستوورى عىراق پيکده هينىت كه ئازادى راده ربىن به بى زيانگه ياندن به سىسته مى گشتى گەرەنتى دەکات. له م سالانهى دوايیدا رهوتى "هه ژموونى شيعه"، به ناوه پۆكى تائيفى داخراوه وه، چرتر بووه ته وه. ئەم رهوته نهك ته نهها ئەوانهى له دەرەوهى ريزه كانى خويانن به لكو ته نانهت ئەندامانى مه زهه بى خۆى، به تايبه تى خەلکى مه دهنى ره تده کاته وه. هه لمه تىكى رق و كينه و ناوژراندن و هه راسانکردن و تۆمه تى هه لبه سترأوى له دژى مه ده نيه کان ئەنجامداوه بۆ ئەوهى رېگى له به شداريکردن و سەرکه وتنيان بکات. ئەمه ش له دواين خولى هه ئېژاردندا ديار بوو، كه خەلکى مه دهنى نه يانتوانى يەك كورسى به ده ست به يئن.

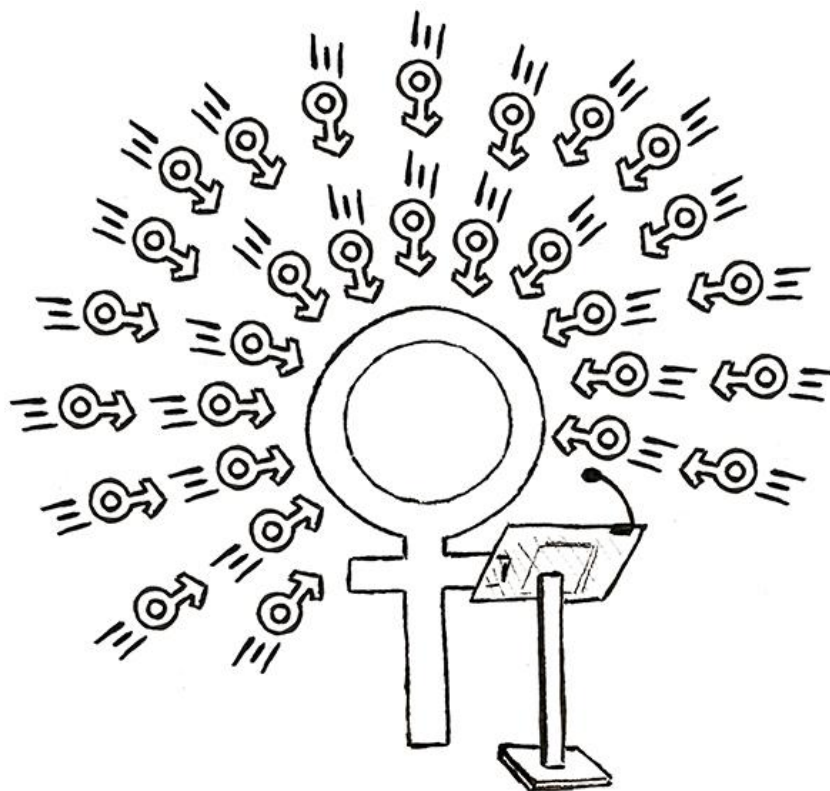
ئهم زمانه ئیلتیزامکهره هه ره شه له ئاشتی کۆمه لایه تی ده کات و پرۆسه ی هه لێژاردن ده کاته گۆره پانیکی مه ترسیداری جه مه سه رگیری کۆمه لایه تی، که بناغه کانی کیپرکی دیموکراتیک تیکده دات و ناسکی ژینگه ی سیاسي ولات زیاد ده کات.

4. به ره نگاریبونه وه ی راگه یاندنی ساخته و زانیاری هه له : کۆمیسۆنی بالای سه ره بخۆی هه لێژاردنه کان رێوشوێنی بۆ به ره نگاریبونه وه ی مه ترسییه کانی هه والی ساخته و وتاری توندئاژۆ و توندپه وی خسته روو. ئهم رێوشوێنانه بریتین له تاوانبارکردنی ئه و جوړه وتارانه، چاودێرکردنی بانگه شه ی هه لێژاردن و سۆشیال میدیا و چاره سه رکردنی پیشیلکارییه کان به وردی به یی یاسا و رێسا کانی هه لێژاردن و رێسا کانی بانگه شه ی هه لێژاردن. ههروه ها IHEC رێکخراوه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی به شداری کردووه و ده یان وۆرک شوپی راهینان و به رنامه ی په روه رده یی و هه لمه تی هۆشیاری گشتی بۆ ئهم مه به سه ته رێکخستووه. جگه له وه ش، له ٦ ی تشرینی دووه می ٢٠٢٥، کۆمیسۆنی په یوه ندییه کان و راگه یاندن، کۆمه لیک رێنمایی بۆ ده زگا کانی راگه یاندن ده رکرد که جه ختی له سه ر پێویستی پابه ندبوون به ماوه ی بیده نگي هه لێژاردنه کان له ٨ ی ئهم مانگه کرده وه، ههروه ها پێنج رێسای بۆ رووما لکردنی میدیا کان له کاتی پرۆسه ی هه لێژاردنه کاندانا.

شایانی باسه لێره دا رۆلی چاودێری رێکخراوه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی له رێگه ی تۆره کانی چاودێری هه لێژاردنی نیشتمانیه وه ده یگیرن، که ده یان رێکخراو له خۆده گرن، دیارترینیان تۆره کانی (شه مس، ته موز و عه یین) ن.

له مانگی ئابی 2025 ده ستپێشخه ری "پاراستنی عه قل به رپرسیاریتی ئیمه یه"، هاوکات له گه ل هه لێژاردنی په رله مان، له لایه ن وه زاره تی رێکخراوه ناحکومیه کانه وه به هاوبه شی له گه ل هاوبه یمانی تۆر و رێکخراوه کانی چاودێری هه لێژاردن له عێراق ده ستپێکرد. ئامانجی که مکردنه وه ی توندوتیژی و به ره نگاریبونه وه ی وتاری توندئاژۆ و زانیاری هه له بوو. شایه نی باسه هه یج برگه یه کی یاسای روون نییه که به تایبه تی باس له به ره نگاریبونه وه ی زانیاری هه له ی میدیای و هه والی ساخته بکات، ئه مه ش پێویستی به ده رکردنی یاسایه کی تایبه ت هه یه. له ئیستادا یاسا کۆنه کان به کارده هیترین، له نیویاندا یاسای سزادانی ژماره 111 ی سالی 1969 ی هه موارکراو. هه موو ئه مانه جه خت له سه ر گرنگی وه رگرتنی زانیاری له سه رچاوه فه رمیه کانه وه ده که نه وه. ههروه ها پێویستی به دامه زراندنی دامه زراوه و ده ستپێشخه رییه بۆ چاودێرکردن و شیکردنه وه و هه لسه نگاندنی ناوه رۆکی میدیای بۆ پشتراستکردنه وه ی متمانه پیکراوی هه واله کان، پاراستنی مافی خه لک بۆ زانین و ده سترگه یشتن به زانیاری و دانیابوون له وه ی که چه واشه کارانه نییه. ئهم رێوشوێنانه پیشیلکردنی ماف و که رامه تی مرۆقه.

ئەنتۆنیۆ گۆتیرێس سکرتێری گشتی نەتەوێه یەگەرتووێه کان دەلێت : "بەرەنگاربوونەوێه ی زانیاری ناراست پێویستی بە وەبەرھێنانێکی بەردەوام ھەبێت بۆ بنیاتنانی خۆراگری کۆمەلایەتی و بەدەست ھێنانی ھۆشیاری میدیای زانیاری."

ئالانگارییه‌کانی پرۆسه‌ی هه‌ل‌بژاردن و توندوتیژی هه‌ل‌بژاردن

پرۆسه‌ی هه‌ل‌بژاردنه‌کان رووبه‌رووی ئاسته‌نگ ده‌بنه‌وه‌که تیده‌په‌رن له پیشیلکاری ریکاره‌کان ، چونکه شه‌ره‌که له کێرکێی دروشم و به‌رنامه‌کانه‌وه‌گۆراوه‌بو مملانی ی کاریگه‌ری ماددی و دارایی و ئەمنی.

ئاماره‌کان و زانیارییه‌ به‌رجه‌سته و چاودێریکراوه‌کان ئاماژه به‌وه ده‌که‌ن که ئەو ته‌حه‌ددایانه‌ی که رووبه‌رووی پرۆسه‌ی هه‌ل‌بژاردنه‌کان ده‌بنه‌وه‌په‌یوه‌ندیان به‌کاریگه‌ری، ده‌سه‌لات و پاره‌وه‌هه‌یه و له پیشیلکارییه‌کانی ریکاره‌کانه‌وه‌درێژده‌بنه‌وه . له‌راستیدا پیشیلکارییه‌کانی ریکاره‌کان ته‌نیا ده‌رئه‌نجامی ئەم هۆکارانه‌ن، هه‌روه‌ها لاوازی دامه‌زراوه‌کان و یاسا و نه‌بوونی رێوشوێنی کاریگه‌ر بو جێبه‌جێکردن و رێگریکردن. دیارترین ئاسته‌نگه‌کان له‌م رووه‌وه‌ده‌توانرێت به‌م شیوه‌یه‌ده‌ستنیشان بکری:

1. ته‌حه‌دای توندوتیژی جه‌سته‌پی سیستماتیکی – پیشیلکاری ئاست به‌رز.
أ. ب‌لاوبونه‌وه‌ی دیارده‌ی توندوتیژییه‌کانی هه‌ل‌بژاردن به‌هۆی فره‌پی ناوه‌نده‌کانی ده‌سه‌لات و چه‌که‌کانی ده‌ره‌وه‌ی کۆنترۆلی ده‌وله‌ت، به‌رب‌لاوتر و زۆرتر بووه.
ب. لاوازی پاراستنی یاسایی له‌ دژی تێکدان و پراکتیزه‌ توندوتیژییه‌ نایاساییه‌کان خۆی ده‌بینێته‌وه‌ له‌ وه‌ده‌رنانی سیستماتیکی ر‌کابه‌ره‌کان له‌ کایه‌ی گشتیدا.
ج. به‌سیاسیکردنی فه‌زای گشتی که ئەمه‌ش زیانی هه‌یه‌ بو سه‌لامه‌تی گشتی، که هێزه‌ به‌هێزه‌کان وه‌ک مو‌لکی تایبه‌تی خۆیان مامه‌له‌ له‌ گه‌ل فه‌زای گشتی ده‌که‌ن.
د. لاوازی ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌ت و دامه‌زراوه‌کانی له‌ به‌رامبه‌ر کاریگه‌ری سیاسی حزبی و چه‌کداریدا (میلیشیاکان).
ه. نه‌مانی هاوسه‌نگی نێوان هێزه‌ چه‌کداره‌کان و کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و هێزه‌ مه‌ده‌نییه‌کان به‌هۆی کاریگه‌رییه‌وه . وه‌ پاره ، وه‌ چه‌ک ، وه‌ میدیاکان. ده‌سه‌لاته‌ ده‌سه‌لاتداره‌کان ئەم توانایانه‌ له‌ بانگه‌شه‌ی هه‌ل‌بژاردنه‌کاندا به‌ شیوه‌یه‌کی ناشه‌ری به‌کارده‌هێن .

2. گه‌نده‌لی دامه‌زراوه‌پی و ته‌حه‌دای بێلایه‌نی

أ. بێلایه نی ده ولت رڤیندراوه، بۆته لایه نیک له شه ڕی هه ئێژاردنه کاندای له به رژه وه نندی ده سه لاتنه ده سه لاتداره کان که مو لکی ده ولت به کار ده هیئن و دامه زراوه کان ده که نه ناوه ند بۆ پرو پاگه نده ی هه ئێژاردن.

ب. لاواز بوونی ئیراده ی ئازاد له رێگه ی دارایی سیاسیه وه (کرین و فروشتنی دهنگ، گه نده لی هه ئێژاردن، به رتیلدان به هه موو جو ره کانیه وه: به رتیلدانی کاشی راسته وخۆ، به رتیلدانی کاشی ناراسته وخۆ، به ئێنی دامه زراندن). هه موو ئه مانه و زۆر شتی تر گه نده لی به ئه نقه ست له ئیراده ی ئازادی ده نگه ران و ئیستغلالکردنی هه ژاری پێکده هیئن.

نموونه ی ئه مه زۆره ؛ باسی هه ندیکیان ده که یئ:

- ئه و خه رجیه داراییه زۆره ی که پێشتر وێنه ی نه بووه بۆ بانگه شه ی هه ئێژاردن و به رتیل و کرینی دهنگ. ئه مه ش کار دانه وه ی نه رێنی له سه ر پرۆسه ی هه ئێژاردن و ئه نجامه کانی هه بوو. به گوته ی توێژه ر مه نار ئه لعوبه ییدی (له رۆژنامه ی ئه لمه دای عێراقی له ۲۰ ی تشرینی دووه می ۲۰۲۵ دایا وکراوه ته وه). خه رجیه کانی 2-3 تریۆن دینار تیده په ریت، واته هاوتای 1.5-2.3 ملیار دۆلار.

- چاودێر و بریکار، 2 ملیۆن چاودێر و بریکاری قه واره یه کی سیاسی له لایه ن لایه نه کاریگه ره کانه وه ده ستنیشان کران و له به رامبه ر پا ره دا ده کرێنه دهنگی گه ره نتی کراوی هه ئێژاردن.

دامه زرانندی ساخته له لیوا وه همیه کان، پرۆسه یه که بۆ فریودانی ده نگه ران له رێگه ی به ئێنی دامه زراندن له میلیشیا چه کداره کاندای. ئه مه ش له رێگه ی گرێبه ستیکه وه له نیوان کاندید و شوێنکه وتووایی و ئه و ده نگه رانه ی که به دوا ی دامه زرانندا ده گه رێن له که رتی سه ربازیدا ئه نجام ده دریت، به و مه رجانه ی که هه ر داوا کارێک ده بێت لانیکه م 10 کارتی تو ماری ده نگه ر له به رژه وه نندی کاندیده که دا پێشکه ش بکات. ئه م پرسانه دوا ی رۆژی هه ئێژاردن ئاشکرا بوون کاتی که کاندیده که له به ئێنه کانی پاشگه ز بووه وه و ئاشکرای کرد که ته له ی فریوده ر بوون ده نگه ران و ئامانج لی ی به ده سه ته یێنی دهنگ بووه وه کاندیدی براوه له پشت ئه م فیله وه بووه. له کاتی هه ئێژاردنه کاندای مو هه نده ئه لخه زره جی له رێکخراوی به در لیوا یه کی سه ربازی خه یالی دامه زراند که له هه زار و ۵۰۰ که س پێکهاتبوو. دوا ی دلیابونه وه له م کاره، کۆمسیۆن و ده سه لاتی دادوه ری بریاری هه لوه شانده وه ی ئه نجامی هه ئێژاردنی ئه ویان ده رکرد. میدیاکان چه ندین حاله تی هاوشیوه یان له پارێزگای دیاله و شوێنه کانی دیکه بلا وکرده وه.

شایانی باسه، ده سه ته ی دادوه ری له هه ئێژاردنه کان (۶) به رپرسی له براوه کانی ده رکرد دوا ی ته واکردنی وردبینی یاسایی بۆ سه رجه م ئه و تانانه ی پێشکه شکرا بوون، که ژماره یان (۸۵۳) تانه له ۷ کانوونی دووه می ۲۰۲۵ بوو، ئه نجامه کانی شی ره وانه ی

کۆمسیۆنی هه لێژاردنه کان کرد، که ئه ویش به رامبهردا رهوانه ی دادگای فیدرالی کرد، که به فهرمی له ١٤ ی کانوونی دووهمی ٢٠٢٥ ئه نجامی هه لێژاردنه کانی په سه ند کرد.

3. په ره سه ندنی توندوتیژی و هه ره شه ی وجودی

أ. توندوتیژی سیاسی ئامانجدار : رووداوه تۆمارکراوه کانی توندوتیژی، که جدیدیترینیان تیرۆرکردنی کاندیده کانه (تیرۆری کاندیدیک له به غدا، هێرشه چه کدارییه کانی ئه نبار، و ده ستگیرکردنه کان له سلیمانی)، ئه وه پشتراست ده که نه وه که کێرکێیه که گواستراوه ته وه بۆ کایه ی تۆقاندنی چه کداری. ئه مه ش ژینگه یه کی ترس و خۆسانسۆری دروست ده کات که ئۆپۆزیسیۆن و کاندیده سه ره به خۆکان ناچار ده کات چالاکییه کانیاں بکشیننه وه یان چالاکییه کانیاں بوه ستێن، ههروه ها ترسی ده نگه ران زیاد ده کات و ئیراده ی ئازاد و متمانه یان به پرۆسه ی هه لێژاردن لاواز ده کات، ئه مه ش وا ده کات زۆرێکیان بایکۆت بکه ن یان خۆیان له به شداریکردن له ده نگدان به دوور بگرن.

ب. به رده وامبوون و فراوانبوونی رق و کینه، چ به شیوه ی راست و ئاسۆی، و فراوانبوونی کاردانه وه ی نه رێنی کۆمه لایه تی، به و پێیه ی کاریگه ریه کانی له قوناغه کانی دوا ی هه لێژاردنه کاندایا به قوولی بۆ ناو کۆمه لگا درێژده بنه وه.

4. ته حه دای بایکۆت و بێباکی له رووی سیاسیه وه، بێباکی به ربلاو به رامبه ر به هه لێژاردنه کان، به تایبه تی له ناوچه شارییه کان، که له ده ستدانی متمانه به نوخبه ی سیاسیه وه سه رچاوه ده گریت، له بایکۆتی هه لێژاردنه کاندایا ده رده که ویت. ئه مه ش ئاماژه یه بۆ ئه وه ی که ئاماده نه بوونی ده نگه ران جوړیکه له ناره زایه تی. ژماره ی ده نگه نادروسته کان گه یشته (1104816) ئاماژه یه کی دیکه ی په تکردنه وه ی پرۆسه ی هه لێژاردنه. هه ندیک له ده نگه ران به ئه نقه ست ده نگه کانیاں پوچه ل ده که ن وه ک جوړیک له ناره زایه تییه کی بیده نگ.

توندوتىژى ھەلئەردەن و سىياسەت لە ولاتى بەرخورى دا

ئاي توندوتىژى بووئە دياردەھەى كى سروشتى لە ديمەنى سىياسى دەولەتى عىراق لە دواى سالى ۲۰۰۳؟

تارادەھەى كى زور دەتوانين بە ئەرپى وەلامى بدەينەوھە , بەو پىيەى دياردەھەى لە ھەلئەردەن زياتر درىژ دەبىتەوھە بۆ زيانى گشتى سىياسى و كۆمەلەھەى عىراق , بەلام لە قوناغەكانى پرۆسەى ھەلئەردەن بە روونى ديارە و زياتر لە ميدياكان و لە رووى سىياسىيەوھە تيشكى دەخريتە سەر . ئەوھەى يارمەتيدەرە بۆ پالپشتى توندوتىژى , سروشتى دەولەتى بەرخورى و پەيوەندى مامەلەكارىيە پارەداركاراھەكانە و لە ھەمان كاتدا پالپشتى ھەمان رىبازە چونكە بە شىوھەى كى خىرا ئامانجەكانى زلھىزە كارىگەرەكان دەكات بە مەبەستى مسوگەرکردنى بەرژەوھەندىيە سەرەتايىيەكانيان لە بەردەوامبوون و زالبوونيان لە دەسەلاتدا .

وھە توندوتىژى , ھاوشىوھەى سىياسەتى زال لە عىراق , کردەوھەى كى دوژمنكارىيە كە لە نەخشەى بالادەستى كۆمەلەھەى و كولتورى دابىريت , كە ھەموو كەسايەتییە كى كارىگەر ئامرازى بەبازارکردنى سىياسەت و پىگەى خوى لە بازارى كىپرکى دەسەلات و دەسەلاتدا بەدەستەئىناوھە . بۆيە بۆمان دەردەكەويت ئەوانەى كە پرۆسەى ياسادانان و جىبەجىكردن بەرپوھەدەبەن , كۆمەلەك سەرکردەى حزبى ھەلئەبژىردراو و سەرۆكى ميليشياكانن كە لە ژوورە داخراوھەكاندا دادەنیشن و بە ناوى خەلكەوھە بە ئارەزووى خويان بپار دەدەن . چوارچىوھەى ھەماھەنگى يان ھاوپەيمانى ئىدارەى دەولەت ھەموو ميكانىزمەكانى حوكمرانى و ھەژموونن كە سىستەمى پشك و مەيلى قورخکردنى سامان و دەسەلات لەسەر بنەماى ھىژ و توندوتىژى بەرھەم ھىنراون . بۆيە ديمەنى سىياسى بە جەمسەرگىرى تىژ تايبەتمەندە و كىپرکى ھەلئەردەن گوراوھە بۆ مەملەتییە كى نانیشتمانپەرورەرانە كە بە چەك پالپشتى پىدەدرىت و بەناوى مەزھەب و نەتەوھە و ئايىنىيەوھە بەرپوھەدەچىت . لە ئەنجامدا دەنگدان بەپىي رىنمايى و دىكتاتورى ھىزە كارىگەرەكان دەستكارى بۆ بەرژەوھەندىيە حزبىيەكان دەكرىت .

ئىمە چاودىرى سەرھەلئەدانى پىكھاتەھەى كى دەسەلاتى ھاوتەرىب دەكەين كە خاوەنى ئىمتياز و كارىگەرىيە كە تواناى دەولەت زياترە بۆ لىپرسىنەوھە لەگەلدا , ئەمەش ھىلەكانى نىوان سى لايەنەى پارە و سىياسەت و كارىگەرى كال دەكاتەوھە . بالە چەكدارەكانى پارتە سىياسىيەكانى بەشدار لە ھەلئەردەنەكان ھەپەشە لە بىگەردى پرۆسەى ھەلئەردەن دەكەن . ھەمووان دەزانن

ئەمە پێشیلکردنى دەستوور و یاسا پێکدههینیت، که تیکه لکردنى چالاکیى سیاسى له گه ل هه بوونی بالی چه کدار قه دهغه ده کات .

تیوه گلانى گروپه چه کداره کان که کاریگه رى ئەمنى و چه کيان هه یه له کێپێکێ هه لېژاردنه کاندایا متمانه ی گشتی به هه لېژاردن و ئەنجامه کانیانی تیکده دات، هه روه ها دامه زراوه هه لېژێردراوه کان لاواز ده کات. ئەم گروپانه هه ولێان داوه و به رده وامن له چه سپاندنی واقعیک که بریاری ئەمنى و سیاسى له ده ره وه ی چوارچێوه ی ده ستورى له ژێر په رده ی به رگریکردن له مه زه به به کيان بدریت. جگه له وهش به کارهینانی هێز و کاریگه رپى ناشه رعى بۆ وه رچه رخانه هه لېژاردنی ده نگده ران مه ترسی له سه ر خودی جه وه ره رى پرۆسه ی ديموکراسى دروست ده کات و ئەنجامه کانی هه لېژاردن ده خاته به رده م گومان و ته حه دا. پشتگوێخستنی یاساکه بنه مای یه کسانى نیوان کاندیده کان تیکده دات و کۆمیسىۆنى هه لېژاردنه کان ده خاته ژێر به رپرسىاریتی راسته وخووه بۆ وروونکردنه وه ی هۆکارى قبو لکردنى کاندیدکردنى لایه نه کانی خاوه ن بالی چه کدار. ئەمهش ئاماژه یه بۆ سه رلێشیواوى دامه زراوه یی له ناو کۆمیسىۆن و ئۆرگانه دادوه ریه کان له نیوان ئەره که یاسایه کانیان و فشاره کانی واقعیى سیاسیدا. خه ملاندنه کان پشتراستى ده که نه وه که گروپه چه کداره کان نوێنه رایه تی په رله مانیان به ۵۰ کورسى دیکه به هێز کردوه و کۆى کورسییه کانیان گه یشتووه ته ۸۰ کورسى.

دیژاینی یاسای هه لېژاردنه کان که له سه ر بنه مای شیوازی سانت لیگۆ و ئاستى 1.7 یه، له دیکتاتۆریه کى په رده پۆش ده چیت، ئەمهش رێگرى له چانسی دژایه تیکردنى کاندیده کان ده کات . ده رنه جام کورسى په رله مان که متر بۆته هیماى نوێنه رایه تی جه ماوه رى و زیاتر ده روازه یه که بۆ کاریگه رى و سه روه ت و سامان. ئەمهش په یوه سه ته به شیوازی هه لېژاردنی نوێنه ر خویانه وه، که لیسته هه لېژاردنه کان له پشت ده رگا داخراوه کانه وه له سه ر بنه مای دلسۆزى حزه کان داده رپێژرین - ژماره یه کى به رچاو له کاندیده کان زیاتر له سایه ی ده نگه کانی لیستى حزه کاندایا سه رده که ون نه ک هه وله کانی خویان، که یه کیکه له که موکوپیه هه ره دیاره کانی سیسته مى هه لېژاردنی په سه ندکراو - نه ک لێهاتووی یان ئەزموون.

به م شیوه یه په رله مان هه مان ئەو ناوه ندانه ی ده سه لات به ره ه م ده هینیتته وه که کۆنترۆلی دابه شکردنی پۆسته کان له ناو ده وله تدا ده که ن، په رله مان ده کاته درپێژکراوه ی کاریگه رى و هه ژمون نه ک نوێنه رایه تی.

ئەم میکانیزمه ئەره کى یاسادانان و چاودێریکردنی په رله مانى له قازانجى هه ژموونی سه روکی لیسته کانی په رله مان لاواز کردوه. بریاره کان له ژوورى په رله ماندا نادرین، به لکو له مه کته ب سیاسیه کاندایا ده درین که به رژه وه ندیه تابه ته کان به رپوه ده به ن. ئەم واقعیه به شدارى کردوه له په راویزخستنی ده سه لاتى یاسادانان و پو لى نوێنه رى گۆریوه بۆ ئامرازێکى ده وله مه ندکردنی خیرا و کاریگه رپى به رزکردنه وه ی ده سه لات.

چاوخشاندنێکى خیرا به راپۆرتى روانگه ی په رله مان که له مانگى تشرینی یه که مى ۲۰۲۵ له لایه ن دامه زراوه ی مه دارک ده رچووه سه باره ت به ئەنجومه نی نوێنه رانی ده ستله کارکێشاوه، شکستى

گه و ره له م پرووه وه ئاشكرا ده كات ، به و پييه ي به ك دانيشتن به ئاماده بوونى سه رجه م ئه ندامان ئه نجام نه دراوه ، هه روه ها ١٧٠ نوينه ريش هه ن كه ته نانه ت به كجاريش ده نكيان نه بيس تراوه ، و نيسا بى ياسا بى ته نها له و حا له تانه دا به ده ست دي ت كه ري ككه وتن له نيوان ئه و كو تله سياسى يانه ي نوينه را به تى تائيفى و ئيتنى كى ده كه ن گروه نه ته وه ييه كان ياسا له به رژه وه ندى خويان ده ربكه ن، يان وه ك ناويان لېژرا، ياسا ي به ك پاكى ج.

بو به قه يرانه كه له تا كه كاندا نيه ، به لكو له پي كهاته ي نوينه را به تى سياسى دايه ، كه ديموكراسى نوينه را به تى ده بي ته پرو به ري كى كه ته نها برياره كانى له ده روه ئاراس ته ده كر ين. ده نكي ده نگ ده ر ده بي ته ته نها ده نگ دانه وه يه كى نا وه نده كانى هه ژموون و ده سه لات و نوينه ريش ده بي ته ملكه چى ئه و نا وه ندانه. له ئه نجامدا ئيمه شاهيدى سه قامگيريه كى ناسك ده بين له خا كي كدا كه پر ه له دلسوزى ناكو ك و دژا به تى نيوان ده ول هت و گروه چه كداره كان. له كا تي كدا ديموكراسى له سه ر بنه ماي ئيراده ي جه ما وه رى دامه زرا وه ، ئه زموونى پراكتي كى ئه وه مان بو ئاشكرا ده كات كه ئه م ئيراده يه زور جار كورت ده كر يته وه بو هه لېژاردنى ته سك و پيش وه خته ديارى كراو. بى گومان هه موو ئه م شيوا زانه بوونى ده رفه ته كان، هه رچه نده سنووردار بن، بو هه ندي ك له كاندي ده كان نكو لى نا كه ن، وه ك له سه ركه وتنى په رله مان تار عامر عه بدولجه بار له به سه رده ده رده كه وي ت، كه به ئيمكاناتى سنووردار سه ركه وتنى به رچاوى به ده سه ته ينا ، هه روه ها بزووتنه وه ي (هه لوي ست) . ئوپوزسيون له هه ري مى كوردستان 5 كورسى له هه ولي ر و سل يمانى به ده سه ته ينا. له سالى ٢٤ ٢٠ دا ٤ كورسى له هه لېژاردنى هه ري مى كوردستان ي به ده سه ته ينا بوو. ئه مانه و نموونه كانى تر ئاماژه به وه ده كه ن كه ده رفه ته كان، هه رچه نده سنووردار بن، له ده روه ي بالاده ستى پا ره و چه ك و ميديا بوونيان هه يه.

رۆلى رېكخراوه كانى كۆمه لگه ي مه دهنى له به رهنگار بوونه وه ي توندوتىژى هه لېژاردن

رېكخراوه كانى كۆمه لگه ي مه دهنى چالاكانه به شدارى له پرۆسه ي گشتى هه لېژاردنه كاندا ده كه ن و به شىكى به رچاو له چالاكويه كانيان بۆ پرسى توندوتىژى هه لېژاردن ته رخا ن ده كه ن. ئەم رېكخراوانه جگه له پهروه رده كردن و هۆشيار كرده وه له گرنگى هه لېژاردنه كان و هاندانى به شدارى كردن و چاودى ريكردنى لايه نه جوړاو جوړه كانى پرۆسه ي هه لېژاردن، چاودى رى ئەو بابە تانه ده كه ن كه په يوه ندييان به سى قو ناغى هه لېژاردنه وه هه يه (پيش، له كاتى دهنگدان، و دواى دهنگدان) و سه ره پرشتى ئەداى كۆمىسيۆنى هه لېژاردن و ده زگا و دامه زراوه كانى ديكه ي حكومه ت ده كه ن.

1. چاودى ريكردنى شىوازه كانى توندوتىژى هه لېژاردن.
2. ئاماده كردنى راپۆرتى قو ناغ به قو ناغ له سه ر پيشكه وتنى پرۆسه ي هه لېژاردن به گشتى، و له سه ر ئاستى توندوتىژى هه لېژاردن به تايه تى، و رېنگا كانى چاره سه ركردنى .
3. په يوه ندى و هه ماهه نكي له گه ل كۆمىسيۆن و دامه زراوه په يوه نديداره كانى ده ولت، و به دوا داچوون بۆ رېكاره كان و جيبه جيكرديان.
4. چاودى ريان له سه رتاسه رى عىراق بـلاوه پـىـ كرـان بۆ چاودى ريكردنى پرۆسه ي هه لېژاردنه كان. له عىراق هاوپه يمانى پيكه يتر كه له هه شت رېكخراوى گه وره ي كۆمه لگه ي مه دهنى پيكه اتوو و ئاماده يى كارايان له عىراق دا هه يه. شه ش راپۆرتى سه ره كيان بـلاو كـرده وه كه چاودى رى پرۆسه ي هه لېژاردن و ئەداى كۆمىسيۆنى هه لېژاردنه كان ده كه ن، پيشىلكارى و خراپ به كارهيـنان و نارېكويه كانى له ماوه ي پيش هه لېژاردنه كان و هه لمه ته كانى هه لېژاردن و له رۆژى دهنگدانى تايه تدا ئاشكرا كرده وه. دواى هه لېژاردنى گشتى و دواتریش، رۆژانه راپۆرتى مه يدانى له هه ردوو هه لېژاردنى تايه ت و گشتيدا ده رده كرا . هه ماهه نكيان هه بوو له ئاستى بالا له گه ل كۆمىسيۆن سه باره ت به ستاندارده كانى هه لېژاردن، به تايه تى ئەوانه ي په يوه ندييان به بېگه ردى و شه فافيه تى پرۆسه كه و ئازادى دهنگده ره وه هه يه.

له راپۆرتە كانيدا ئاماژه به وه كراوه كه (1100) سه ره پىچى جوړاو جوړ پيش هه لېژاردن چاودى رى كراوه، و ژماره يان له رۆژى هه لېژاردنى گشتيدا گه يشتوو ته (3273) . جىگى سه رنجى تايه ت ئەوه يه كه له راپۆرتى ژماره (5) ي به رنامه ي چاودى رى هه لېژاردنه كاندا هاتوو، به ناو نيشانى "چاودى ريكردنى هه لمه ته كانى هه لېژاردن، وتارى توند ئاژۆ و توندوتىژى له

هه لێژاردنه کانی په رله ماندا". له راپۆرته که دا هاتوو: "داتای چاودێریکردنی مهیدانه کانی ده ریده خه ن که ته حه دا که ئه وه نده له خودی سندوقی دهنگدانه که دا نه بووه، به لکو له ژینگه ی کێپرکی پێش خۆیدا بووه". له درێژه ی راپۆرته که دا له هاتوو: "ئه و پێشیلکاریانه ی چاودێرکراون- له وانه ش ئیستغلالکردنی سه رچاوه کانی ده ولته، وتاری توندناژۆ و رووداوه کانی توندوتیژی له بواره دیاریکراوه کاند- پرۆسه ی هه لێژاردنیان پووجه ل نه کرده وه، به لام پرهنسیی ده رفه تی یه کسانیان خسته بهر تاقیکردنه وه. ئیمه رووبه رووی دۆخیکی ئالۆز ده بینه وه: ئه و هه لێژاردنه ی که له رووی رێکاره وه سه رکه وتوو بوون، به لام بارگانیان له سه ره به هۆی ئه و پێشیلکاریانه ی که پێویستیان به گرنگیدانی جددی هه یه بۆ دنیابوون له وه ی دیموکراسی عێراقی نییه". ته نها 'رێکاریکه' که له یه ک رۆژدا ئه نجام ده درێت، به لکو 'کتوو و پراکتیک'یکه که تێیدا یاساکان به درێژایی ته واوی پێشبرکیکه رێزان لیده گیریت."

هه روه ها راپۆرته که سی شیوازی رهفتاری ده ستنیشانکردوه که له م هه لێژاردنه دا نائاسایی بوون به به راورد به هه لێژاردنه کانی پێشوو:

➤ به سه ربازیکردنی پروپاگهنده

➤ به رتیلدانی دیجیتالی

➤ جهنگی شه قام و شوسته

راپۆرته که به و ئه نجامه گه یشتوو که ژینگه ی هه لێژاردن له عێراق به ده ست شیواندنی پێکهاته یی ده نالینیت، له وانه ده ولته بێلایه ن نییه، به لکو بووه ته شه ریک له پێشیلکارییه کاند، هه روه ها به کاره یێانی توندوتیژی بۆ ته شتیکی باو به یی هه یچ رێوشوێنیکی دادوه ری رێگر، هه روه ها ده ست درێژی ئابووری دیارترین پێشیلکارییه له م خوله ی هه لێژاردنه دا.

له گرنگترین ئه و پرسانه ی که راپۆرته کانی تۆری چاودێریکردن ده ستنیشان کردوه ئه وه یه که پرۆسه ی هه لێژاردن له عێراق هه یشتا رووبه رووی ئاستهنگی پێکهاته یی بووه ته وه که پێویستی به چاکسازی جددی هه یه، به تایبه تی سه باره ت به کارگیرێ. له سه ر زه مینه بێلایه نی ده زگا ئه منیه کان، دنیابوون له وه ی چاودێران و هاوولاتیان ده توانن به یی به ره به ست ده ستیان به مافه کانیان بگات.

رێکخراوه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی کۆمه لێک پێشنیار و پێشنیاری گرنگیان خسته روو، له وانه : تاوانبارکردنی دامه زراندن به هه لێژاردن، سزادانی خراب به کاره یێانی ده سه لات، و پاراستنی فه زای گشتی.

ره وته کانی تۆره کانی چاودێری و ده ستنیشان کردن ده توانریت له م پێشنیازانه دا کورت بکریته وه:

1- رێوشوێنی به په له بۆ رێگری خێرا: کارکردنی سزاکان و راگه یاندنی ناوی سه ریپچیکاران.

2- رێوشوێنی مامناوه ند: لێپرسینه وه ی دادوه ری و دامه زراندنی ده زگایه کی تایبه تمه ند بۆ

لێکۆلینه وه ی دادوه ری بۆ به دوا داچوونی سه ریپچیه کان و گرته به ری رێوشوێن.

3 - رېوشوئى درىژخايەن: چاکسازى پىکھاتەي، ھەموارکردنەوھى ياساى حزبە سياسىيەکان، و دامەزراندنى روانگەيە کى ھەميشەي و سەربەخۆبۇ چاودىريکردنى دارايى ھەلئەردنەکان.

ئەزمونى عىراق دەريدەخات ھىزەکانى کۆنترۆلکردنى بىيارە سياسىيەکان جگە لە فشارى جەماوهرى ھىچ چاکسازىيەک ئەنجام نادەن و ئەمەش لەلايەن بزووئەوھى ئۆکتۆبەرەوھ پىشتراستکرايەوھ، کە سىستەمى سياسى ناچارکرد لە خولى پىنجەمى سالى 2021 ياساى ھەلئەردن بگۆرئەت .

بە ھۆى گرنكى راپۆرتەکەوھ وەک پاشکۆيەک بۆ ئەم توئىنەوھەى دەيخەينە روو.

دهره نجامه كان

له دريژەى ليكوئينه وه كانماندا بۆمان دهر كهوت كه پرۆسهى هه لىژاردن له چه ند بوارى كى گرنگدا سهركه وتوو بوو، به لام هيشتا كه م و كورى زورى تىدايه بۆ ئه وهى له گه ل پيوهره نيوده وه له تيه كان و پرهنسيپه ديموكراسيه كاندا بگونجيت، ههروه ها رهنگدانه وهى خواسته كانى عىراق و گه له كهى بيت بۆ خوشگوزهرانى و سه قامگيرى، و ئازاد و بيگهر د و دادپهروه رانه بيت له هه موو ئاسته كاندا. ئه مه ش به واتاى چاره سهركردنى ئه و كه موكورى و تهحه ددايانه يه كه رووبه رووى ده بيته وه، له هه مووى گرنگتر: توندوتىژى هه لىژاردن، هه ره شهى ئه منى، گه نده لى داراى و سياسى، ياساكانى به رپوه بردنى حربه كان، هه لىژاردن، ميدبا، و ميدباى سىبه ر، له نيو باب ته گه لى كى گرنگى تر دا. ئه مانه ئه گه ر ئيرادهى سياسى له لايه ك بوونى هه بيت و ئه گه ر ئاشتيا نه، فشارى مه دهنى و كۆمه لايه تى له لايه كى ديكه وه به رده وام بيت، ده توانريت به ده سته ينريت .

1. هه لىژاردن و سيستمى هه لىژاردن له عىراقدا دوخى پىكهاته كان به رده وام پى ده دات نه ك ده وه لى هاوولاتى بوون. ئه م سيستمه مه هه لىژاردنه به پله ي يه كه م خزمه ت به به رزه وه ندى پارته زله يزه كان و نوخبه ده سه لاتداره كان و سهركرده سياسيه كان ده كات و شكست ده هينيت له به ده سته ينانى نوينه رايه تى راسته قينه ي جه ماوه رى. پىكدادانى ناسنامه كان زه مينه يه كى به پيت بۆ توندوتىژى به گشتى و توندوتىژى هه لىژاردنه كان به تايبه تى ده ره خسينيت، پالپشتى رق و گه نده لى و به ره مه هينانى بالاده ستى ده بيت به ناوى شه رعيه تى ديموكراسيه وه .

2. له نيو دژبه يه كه كانى پرۆسهى هه لىژاردن، دوخى سه قامگيرى ئه منيه، كه ديارترين فاكته رى سهركه وتنى رۆژى هه لىژاردن بوو، هاوكات ئه مه به رپه رچدانه وهى به رده وامى دياردهى توندوتىژيه كانى هه لىژاردن و كارىگه رى گروه چه كداره كان و ئه و پيشىلكارىيانه ي كه هاوكاتى گۆره پانى هه لىژاردنه كان بوون.

له رووى كۆمه لايه تيه وه بۆمان دهرده كه وى ت كه پالپشتى توندوتىژى هه لىژاردن له وه دايه كه عىراق له پىكهاته يه كى دژبه يه كدا ده ژى له نيوان نه وه يه ك كه به شپوه يه كى ديجيتالى په يوه سته به جيهانه وه و به دوای دهرفه تدا ده گه ريت بۆ ژيانى كى شايسته و دادپهروه رى كۆمه لايه تى له لايه ك و نوخبه ته قليديه گه نده له كان و سيستمه ميكي سياسى كه هيشتا له سه ر بنه ماى تو ره كانى دلسۆزى و دابه شبوونى ناسنامه و توندوتىژى

له لایه کی دیکه وه دامه زراوه، که دوخی نه بوونی ناسنامه یی بهردهوام دهکات ئاسۆی خه لک و به تایبته گه نجان.

3. دارایی هه ئێژاردن که به شیوه یه کی گشتی به " پاره ی رهش " ناوده بریته ، چیت ته نها پیشیلکارییه کی هه ئێژاردن نییه ؛ بووه ته میکانیزمیکی سیاسی که بو دهستکاریکردنی هه ئێژاردنه کان له عێراق به کار دیت. لاوازی رینگری یاسای وایکردوه که ئامرازێکی کاریگهر بیت. تا ئه و کاته ی واقع رینگه به کرینی ئیراده ی گشتی ده دات، هاو لاتی هاو به ش نییه له گۆرانکاریدا ، به لکو ئامرازیکه بو بهردهوامکردنی شکست. ئه زموونه کان ده ریانخستوه که پاره ی هه ئێژاردنه کان چیت ته نها سه رچاوه ی پشتیوانی هه ئێژاردن نییه ، به لکو گۆراوه بو ئامرازیک بو گۆرینی رای گشتی، به تایبته تی له گه ره که هه ژاره کان و گه ره که هه ره مه کییه کان دا. ئه مه ش چه مکی به شداریکردنی جه ماوه ری وه ک ژێرده سته یی ئابووری به هیژتر ده کات نه ک هه ئێژاردنیکی ئازاد. ئه مه ش پرسیار له سه ر مانای دیموکراسی و هه ئێژاردن ده ور و ژینیت له سیسته میکدا که ئیراده ی ده نگده ر به رینگه ی دارایی گه نده ل دیاری ده کریت. پاره بو دهستکاریکردنی ئیراده ی جه ماوه ری و ئاراسته کردنی ده نگه کان به ره و هیژی دیاریکراو به کار ده یێریت . ئه مه ش پیشیلکردنی بنه مای ده رفه تی یه کسان پیک ده هیێریت و نه خشیکی ساخته کاری یاسای له ژیر په رده ی شه رعیه تدا داده مه زرینیت.

4. دیارده ی بێباکی سیاسی و دوو دلی له به شداریکردن له چه ندين هوکاره وه سه رچاوه ده گریت، له وانه نه بوونی متمانه ی هاوولاتیان به هه ئێژاردن و ئه نجامه کانیان و توانای هیئانه دی گۆرانکاری. له هه مان کاتدا تیبینی ئه وه ده که یین که هیژه کاریگهره کان ئاره زووی ئه م بێباکییه ده که ن، چونکه رینگه یان پیده دات سه رنجیان له سه ر کوکاردنه وه ی لایه نگرانی خویان بیت. که می به شداریکردنی ده نگده ران سوودی بو ئه و پارته سیاسیه هه یه که بنکه یان به ئاسانی کوکراونه ته وه. جگه له وه ش ، به شیکی گه وه ری ده نگده ران نه جیاوازی ده که ن و نه گرنگییان به کاندیدیک هه یه که توانای به ده سته یینانی ئه نجامه کانی هه بیت و که سیک که ده نگ ده کریت یان تائفه گه ری هانده دات. به گشتی ده توانین بڵین که کولتووری سیاسی له عێراقدا به دیلی تائفه گه ری ماوه ته وه. وه ناسنامه لاوه کییه کان کو مه لگا له هه موو خولیکی هه ئێژاردنه کان ئاماده ده که ن بو کوکاردنه وه و هاندان .

5. سه ره رای چه ندين خول له دوا ی له سالی ۲۰۰۳، هه ئێژاردنه کان نه یان توانی بپیته ئامرازێکی کاریگهر بو هه ئێژاردنی نوێنه ری راسته قینه یان نوێکردنه وه ی نوخبه کان به هووی شیواندنی پیکهاته یاسای و ریکخراوه ییه کانیه وه و بهردهوامی کاریگه رپی پاره ی سیاسی و چه کی کو نتر و ئه کراو و تو ره گه نده له کان که سه لماندیان که توانای کوکاردنه وه ی جه ماوه ریان زیاتره له به رنامه کانی هه ئێژاردن. زیاده بوونی بوونی دووانه ی پاره و چه ک به روونی له هه ئێژاردن و ئه نجامه کانی ره نگدانه وه ی هه بوو. ئه زموونی عێراق ده ریخست

که سیگۆشە ی پاره و چه ک و هه ژموونی سیاسی هیژی سهره کییه که رهوتی هه لێژاردن و سیسته می سیاسی به گشتی کۆنترۆل ده کات . له کۆتاییدا سهرکه وتنی پرۆسه ی هه لێژاردنه کان ته نها به به شداریکردنی ده نگه ران ناپیوریت ، به لکو به نوێنه رایه تیکردنی راسته قینه ی ئیراده ی جه ماوه ریش ده پیوریت.

به پشتبه ستن به و شتانه ی باس کراون ، ئه و پرسیاره گرنگه دیته ئاراهه سه بارهت به داهاتووی عیراق له دوا ی هه لێژاردن و نوخبه ی ده سه لاتدار چ بژاردیه ک ده گرنه بهر؟ ئایا به رهو ده وله تیک ده پۆن که ریز له ده ستور و یاسا بگریت به ناوه ندیکی بریاردان که توانای کۆنترۆلکردنی توندوتیژی و چه ک و چۆلی به ربلاو و گه راندنه وه ی قۆرخکاری له سه ر توندوتیژی و سهروهت و سامان هه بیته یان له چوارچیوه ی نزیکبوونه وه ی چه ندین ناوه ندی بریاردانی سیاسی و سه ربازی و فراوانکردنی ناوچه کانی هه ژموون و کۆکردنه وه ی ناسنامه له سه ر حیسابی ده ولته ده مینه وه ؟

له بهر رۆشنای خوله کانی هه لێژاردنی رابردوودا، بۆمان ده رده که ویت که هیژه سیاسیه ده سه لاتداره کان ئه وه ندیه پینه گه یشتوون که بتوانن به شیوه یه کی کاریگه ر ته حه ددیاته کان به شیوه یه کی عه قلانی به رپۆه ببه ن، دنیابن له ریزگرتن له ئه نجامه کانی هه لێژاردن و گواسته وه له ململانی ده سه لاته وه بۆ وه رگرتنی به رپرسیاریتی نیشتمانی بۆ ریزگریکردن له هه لدیرانی ولات بۆ قه یرانی زیاتر. پیویسته هه ول بدریت پرۆسه ی هه لێژاردن له بازاریکی به لینی ناراسته وه بگۆردریت بۆ گریبه ستیک له نیوان هاوڵاتیان و ده ولته دا له سه ر بنه مای ده ستپاکي و لیها تووی و به رنامه و چاودیرییه کی توند.

راسپارده کان

1. به مه به سستی دنیابوون له سه رکه وتنی هه لێژاردن وه ک پراکتیکی ديموکراسي , به رزکردنه وه ی متمانه ی هاو لاتیان، په ره پیدانی میکانیزی چاودیری و چاودیری کاریگه ر، و جیبه جیکردنی یاساکانی په یوه ست به هه لێژاردن، ده توانریت ئەم پیشیارانه ی خواره وه په سه ند بکريت:
1. هه موارکردنه وه ی یاسای هه لێژاردن بۆ ده سته به رکردنی نوێنه رایه تی دادپه روه رانه و ده رفه تی په کسان، وه ک گرنگی بنیاتنانی سیستمی هه لێژاردن که شه فافيهت و دادپه روه ری به دیبه یینیت و پرۆسه ی هه لێژاردن بگوریت بۆ پراکتیزه یه کی ديموکراسي ئازاد.
2. پيويستی به یاسای توند هه یه بۆ به ره نگاریبوونه وه ی کاریگه ری پاره له سیاسه تدا، چونکه کاریگه ریه نه رتینییه کانی له سه ر پرۆسه ی هه لێژاردن که متر مه ترسیدار نییه له پرکردنه وه ی ده نگه کان. به هه مان شیوه یاسایه ک پيويسته بۆ چاره سه رکردنی بلاو بوونه وه ی چه کی نایاسای و قه ده غه کردنی به کاره یینانی.
3. رێگری یاسای پيويسته بۆ دروستکردنی متمانه به پرۆسه ی هه لێژاردن، و رێگریکردن ته نها به بوونی یاساکان به ده ست ناهێنریت , به لکو به بوونی ئیراده یه کی جیبه جیکاری سه ره به خۆ که توانای تێپه راندنی فشاره کانی هه بیته به هه موو جوړه کانی و جیبه جیکردنی سزاکان.
4. تاوانبارکردنی به کاره یینانی پۆستی گشتی بۆ بانگه شه ی هه لێژاردن و په سه ندکردنی چاودیری دارایی کاریگه ر که سه قفیک بۆ خه رجکردن داده نیت و سه رچاوه ی بودجه ئاشکرا ده کات.
5. پاراستنی کاندید و چالاکوان و چاودیران به گرته به ری میکانیزی خیرا و کاریگه ر و به رزکردنه وه ی ئاسایش له بنکه کانی ده نگدان. دۆکیۆمینت کردن و پاراستنی داتا به یسی هێرشکردنه سه ر کاندیده کان و چاودیران، که به شیوه یه کی شه فافانه ئاشکرا بکريت، جگه له راهیانی کاندیده کان له سه ر چۆنیه تی مامه له کردن له گه ل هه ره شه کان.
6. گۆرانکاری کردن له کورسی کو تکان بۆ ده سته به رکردنی نوێنه رایه تییه کی دادپه روه رانه ی که مینه کان و رێگریکردن له ده ستوه ردانی لایه نه کاریگه ره کان له سه ری.
7. تايبه تمه ند کردنی هه لێژاردنی پشکی که مینه کان بۆ هاوولاتیانیان به ی ده ستوه ردان یان به شداری نه ته وه کانی دیکه.
8. پاراستنی پشکی ژنان , له کاتی که گرنگه وه ک گه ره نتي بوونی ژنان له په ره له مان، به لام گه ره نتي سه ره به خۆی ئەوان له بریاردان یان ئازادی کارکردن ناکات به هو ی پیکهاته حزبییه پیاو سالارییه کان. گه یشتن به تواناسازی پيويستی به ژینگه یه کی کۆمه لایه تی و سیاسی پالپشت که رێگه به ژنان بدات ئازادی راده ربړین و بیروای سه ره به خۆ له ناو په ره له ماندا هه بیته. ئەمه ش پيويستی به هه ولی رێکخوا وه یه که ژنان به شداربڼ و چوارچینه ی یاسای که مافه کانیان بپارێزن.

9. چالاککردن و به هیژکردنی په یوه ندی، هه ماهه نگی، هاوکاری و هاوبه شی نیوان دهزگا و دامه زراوه فهرمییه کان، به تایبه تی کۆمیسۆن، له گه ل رێکخراوه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی و تۆره کانی چاودی.

10. په ره پێدانی به رنامه ی هاوبه ش له نیوان دهزگا په یوه ندیداره کانی حکومه ت و کۆمیسۆنی هه ئێژاردنه کان و رێکخراوه کانی کۆمه لگه ی مه ده نی بۆ هۆشیارکردنه وه ی خه لک له گرنگی هه ئێژاردن و پۆلی هاولاتیان تییدا، ههروه ها بلاوکردنه وه ی پۆشنییری هه ئێژاردن و رێگاکانی به رهنگار بوونه وه ی ساخته کاری و فیل و زانیاری هه له.

جوارچیوهی گشتی

سه رکه وتنی ریکاره کان له ژینگه یه کی ململانی ی ناجیگیردا

هه لئارندن په رله مانی عیراق له سالی ۲۰۲۵ نوینه رایه تی تاقیکردنه وه به کی راسته قینه ی توانای ده ولت و دامه زراوه کانی کرد بو پاراستنی پرۆسه ی دیموکراسی. له دادپه روه ری و بابه تییدا ده بیت دان به وه دا بنریت که پرۆسه ی هه لئارندن سه رکه وتنیکی ته کنیکی و لوجستیکی به رچاو بوو. کۆمسیۆنی بالای سه ربه خۆی هه لئارندنه کان به کاراییه کی به رچاو رۆژی هه لئارندنه کانی به رپوه برد و هیژه ئه منیه کانیش به سه رکه وتووپی پاراستنی هه زاران بنکه ی ده نگدانان مسۆگهر کرد و رێگریان له پیشیلکاریه ئه منیه به ربلاووه کان کرد که ده کرا ده نگدان په ک بخت یان ببیته هۆی دارمانی ته وای پرۆسه که. عیراق جاریکی دیکه توانای خۆی بو ریکخستنی بۆنه یه کی ده ستووری گه وره و به رزراگرتنی گواستنه وه ی ئاشتیانه ی ده سلات وه ک بنه مایه کی بنه رهی حوکمرانی نیشان دا.

به لām ئه م "سه رکه وتنی هه یکه لی" نابیت ئه و "که موکوریه جه وه هریانه" که هاوکاتی بانگه شه کانی هه لئارندن بوون، نادیده بکات. داتا کانی چاودیری مهیدانی دریده خه ن که ته حه دا که ئه وه ند ه له خودی "سندوو قی ده نگدان" دا نه بووه، به لکو له "ژینگه ی کیپرکی" دا بووه که پیش هه لئارندن بوو.

پیشیلکاریه بینراوه کان- له وانه ش خراب به کارهینانی سه رچاوه کانی ده ولت، وتاری توندئاژۆ و رووداوه کانی توندوتیژی له ناوچه تایبه ته کاند- پرۆسه ی هه لئارندنان پووچه ل نه کرده وه، به لām بنه مای درفهی یه کسانان خسته بهر تاقیکردنه وه. ئیمه له بهرده م دۆخیکی ئالۆزداین: هه لئاردنیک که له پرووی ریکاره وه سه رکه وتوو بوو، له گه ل ئه وه شدا بارگران بوو به هۆی ئه و پیشیلکاریانه ی که داوای گرنگیدانی جدی ده که ن بو دلنیا بوون له وه ی که دیموکراسی عیراق ته نها ریکاریکی یه ک رۆژه نییه، به لکو کولتور و پراکتیکیکه که تییدا ریز له ریساکان ده گیریت به درێژایی ته وای پرۆسه ی هه لئارندن.

ئه م راپۆرت ه ئامانجی که مکردنه وه ی ئه و ده سته که وته نییه که به ده ست هاتوون، به لکو هه ولده دات تیشک بخاته سه ر ئه و بۆشایانه ی که له لایه ن هه ندیک لایه نه وه ئیستغلال کران، به مه به ستی چاره سه رکردنیان و به هیزکردنی ئه زموونه کانی هه لئارندن داها توو.

میتۆدی راپۆرت

ئه م راپۆرت له سه ر بنه مای تۆماریکی زانیاری تایبه ته که له رێگه ی فۆرمی چاودیری مهیدانی و چاودیری ئه لیکترۆنی کۆکراوه ته وه. نمونه ی داتا که له ۲۱۶۶ فۆرم پیکهاتوو که وردبینیان بو کراوه و پرۆسیس کراون. داتا کان ماوه ی بانگه شه ی هه لئارندن ده گرته وه و که هه ر ۱۸ پارێزگای عیراقی له خۆده گریت، به گوێره ی چری چاودیری و چالاکیه کانی هه لئارندن ریزه جیاوازه.

شیوازی شیکاری

له ئاماده كردنى ئەم راپۆرتە بەرفراوانەدا ئەم میتۆدۆلۆژیای خوارەوه پەیرهو کرا:

1. وردبىنى ديجيتالى : جياکردنه وهى فۆرمه ناتەواوه کان و ستانداردکردنى ناوی پارێزگا و دامەزراوه کان.
2. شيكارى چەندايەتى : حيسابکردنى فریکوئینسى و رێژهى سەدى بۆ هەر جۆره سەرپێچییە ک و دابەشبوونی جوگرافییان.
3. شيكارى چۆنایەتى: شيکردنه وهى بواره کراوه کان (بۆ نموونه، ورده کارییه کانى رووداو) بۆ دەرھێنانى شێوازەکانى رەفتار، ناوی پارته دوباره بووه کان، و شێوازە داھێنەرەکان بۆ دەرپازبوون له ياسا.
4. يەکتەرین : بەستنه وهى جۆرى پێشیلکارییه که به پارێزگا و به ئەنجامدەر (پارت/کانیدی سەرەخۆ/فەرمانبەرى دەولەت).

2. نهخشەى ديمۆگرافى چاودێرى (دابەش بوونی نمونه)

پیش ئەوهى وردبىنه وه له ورده کارییه کانى پێشیلکارییه کان، زۆر گرنگه تیبگهين "چاوى چاودێران له كوئى بوون؟" دابەشکردنى فۆرمه کان چرپوونه وهیه كى زۆر له پارێزگا تايبه ته كاندا ئاشكرا دهكات، كه رەنگدانە وهى يان هه لمة تێكى هه لىژاردنى هيمنانە يە يان چاودێرىکردنى چر له لایەن تۆرەکانى چاودێرییه وه.

خشتهى دابەشکردنى فۆرم به پێى پارێزگان (له سەرەوه بۆ خوارەوه):

ت	پارێزگا	ژمارەى فۆرمە کان	رێژهى له سەدى نزیکە يى	پۆلینکردن به پێى چرى چاودێرى
1	بەسره	703	32.5%	چرپیه كى زۆر بهرز
۲	ههولێر	218	10.0%	چرپیه كى بهرز
3	نهینهوا	191	8.8%	چرپیه كى بهرز
4	بەغداد	144	6.6%	چرى مامناوهند
5	سلێمانى	134	6.1%	چرى مامناوهند
6	ميسان	126 .126	5.8%	چرى مامناوهند
7	دياله	94	4.3%	چرى مامناوهند
8	المثنا	82	3.7%	چرى قبولكراو
9	ئه نبار	77	3.5%	چرى قبولكراو
10 .10	دهوك	74	3.4%	چرى قبولكراو
11	كهركوك	61	2.8%	چرى كه م
12 .12	سه لاحة دين	60	2.7%	چرى كه م
13	بابل	58	2.6%	چرى كه م
14	ديوانيه	54	2.4%	چرى كه م

15	کەربەلا	40	1.8%	چری کەم
16	ذی قر	29	1.3%	چری سنووردار
17	نەجەف	11	0.5%	چری سنووردار
18	واست	10.10	0.4%	چری سنووردار

شیکاری نیشاندهری دیموگرافی:

تێبینی دەکەین کە بەسەر بەتەنھا یە ک لەسەر سی داتاکان پێکدەهێنیت، واتە هەر شیکردنەوه‌یه‌کی گشتی بۆ عێراق کاریگەرییه‌کی زۆری لەسەر دەبێت بەهۆی ئەوه‌ی لە بەسەر روودەدات. بۆیه‌ لە بەشه‌کانی خواره‌وه‌ی راپۆرتە کەدا، بەسەر وە ک توێژینه‌وه‌یه‌کی کەسی سەرەخۆ جیا دەکەینه‌وه‌ و شیکاری دەکەین بۆ ئەوه‌ی دنیابین لەوه‌ی ئامارەکان کۆنترۆلی پارێزگاکانی دیکە نەکەن. لە بەرامبەر دا پارێزگاکانی فوراتی ناوه‌راست (کەربەلا، نەجەف و بابل) نوێنه‌رایه‌تی نزمیان هەبوو.

وێنه‌ی گشتی سەرپێچیه‌کان

بە پشتبەستن بە شیکارییه‌کی گشتگیر لە داتاکان، پێشیلکارییه‌کان پۆلێن کران بۆ بواره‌ سەرەکییه‌کان :

رێکۆپێکی پله‌به‌ندی پێشیلکارییه‌کان (له‌ زۆرتین باو تا کەمترین باو)

1. پله‌ی یه‌که‌م: ئیستغلالکردنی ده‌ولەت

○ ژماره‌: 430 حاڵەت.

○ وه‌سف: به‌کارهێنانی ئۆتۆمبێلی حکومی و ناچارکردنی فه‌رمانبهران بۆ به‌رزکردنەوه‌ی پله‌ و به‌کارهێنانی بینا حکومییه‌کان و لادانی پرۆژه‌ خزمه‌تگوزارییه‌کان (قیرتاوکردن، محاوێله‌ی کاره‌بایی) له‌خۆده‌گریت بۆ سوودگه‌یانندن به‌ کاندیده‌کان.

○ واتاکه‌ی: ئەمه‌ مه‌ترسیدارترین نیشانه‌یه‌، به‌و پێیه‌ی ئاماژه‌یه‌ بۆ نه‌بوونی جیا‌بوونه‌وه‌ له‌ نیوان "حزب" و "ده‌ولەت".

2. پله‌ی دووه‌م: توندوتیژی جه‌سته‌یی دژی پروپاگه‌نده

○ ژماره‌: ٤٢٤ حاڵەت (نزیکه‌ی یه‌کسانه‌ به‌ پله‌ی یه‌که‌م).

○ وه‌سف: روخاندنی پۆستەر و سووتاندنی لافیته‌ و روخاندنی تابلۆی بازرگانی.

○ واتاکه‌ی: ئاماژه‌یه‌ بۆ دۆخیکی زۆری به‌ریه‌ک که‌وتنی مه‌یدانی. کێپێکی ی سفری لێره‌دا ؛ یان منم یان که‌س.

3. پله‌ی سێیه‌م: پێشیلکردنی ماوه‌ی بێدەنگی هەلئاردن

○ ژماره‌: ١٧٣ حاڵەت.

○ وه‌سف: بانگه‌شه‌ تا رۆژی هەلئاردن به‌رده‌وامه‌، یان له‌ نزیك بنکه‌کانی ده‌نگدان.

4. پله‌ی چواره‌م: دارایی سیاسی

○ ژماره: ۱۴۸ حالت.

○ وه‌سف: دابه‌شکردنی پاره‌ی کاش، کارتی بانکی ته‌له‌فۆن، سه‌به‌ته‌ی خۆراک، و به‌ئینی دامه‌زراندن.

○ تیبینی: ئەم ژماره‌یه‌ ته‌نها ئه‌وه‌یه‌ که "به‌چاوی ئاسایی" چاودێری کراوه، ژماره‌یه‌کی شاراو‌ه‌ش زۆرجار چه‌ن‌دین هێنده‌ی ئه‌و ژماره‌یه‌ به‌هۆی نه‌هێنی ئەم کرداره‌که.

5. پله‌ی پینجه‌م: ئیستغلا‌ل‌کردنی هێما فه‌رمیه‌کان

○ ژماره: ۱۰۰ حالت.

○ وه‌سف: به‌کارهێنانی ئالای کۆمار، وینه‌ی سه‌رکرده‌ فه‌رمیه‌کان، یان پله‌ سه‌ربازییه‌کان له‌ پروپاگه‌نده‌دا.

چاوخشان‌دنیکی سه‌ره‌تایی له‌ "شیوازی ره‌فتار": ئیمه‌ سی‌ شیوازی ره‌فتاری نا‌ئاساییمان به‌دی کردووه‌ که له‌م هه‌لێژاردنه‌دا به‌ به‌راورد به‌ هه‌لێژاردنه‌کانی پێشوو سه‌ریان هه‌لداوه‌:

1. به‌ سه‌ربازیکردنی پروپاگه‌نده: چه‌ن‌دین حالت به‌دی‌کرا که کاندیده‌کان به‌ جلوه‌به‌رگی سه‌ربازییه‌وه‌ یان به‌ پاسه‌وانی سه‌ربازی زۆره‌وه‌ ده‌رده‌که‌ون، و زمانی هه‌ره‌شه‌ و توقینه‌ر له‌ وتاره‌کانیاندا به‌کارده‌هێنن.

2. به‌رتیلدانی دیجیتالی: گۆرانکاری له‌ دابه‌شکردنی پاره‌ له‌ زه‌رفی داخراو بۆ دابه‌شکردنی "بالانسی ته‌له‌فۆن" و دروستکردنی "گروپی واتسه‌ئپ"ی پاره‌دار کراو، که به‌ روونی له‌ داتا‌کانی پارێزگاکانی باشووردا دیار بوو.

3. شه‌ره‌کانی سه‌ر شه‌قام: کێپ‌کێکان چیت‌ته‌نها بۆ ده‌نگه‌کان نییه‌، به‌‌لکو بۆ "فه‌زایه‌". فۆرمه‌کان پ‌رن له‌ گله‌ی له‌ داگیرکردنی ته‌واوه‌تی شه‌قام و میدیاکان، که ریکلام له‌ ئامرازیکێ ناسینه‌وه‌ ده‌کاته سه‌رچاوه‌ی بێزارکردنی گشتی.

بوخته ی جی به جی کاری

ئهم راپۆرت هه سه ر بنه مای شیکاری چه ندایه تی و چۆنایه تی یه بۆ 2166 فۆرمی چاودێری مه یدانێ که 18 پارێزگای عێراق ده گرێته وه. شیکارییه که لادانیکی به رچاو له ستاندارده کانی "بێگهردی" و "ده رفه تی یه کسان" ئاشکرا ده کات، چونکه توانا و سه رچاوه کانی ده ولت بوونه ته ئامرازی سه ره کی له بانگه شه کانی هه ئێژاردنه کاند، که هاوکاته له گه ل زیادبوونی به رچاوی توندوتیژی جه سته یی و دیجیتالی.

2. پێوه ره سه ره کییه ئامارییه کان

- زۆرینه ی چاودێرکردن: پارێزگای به سه ره به رێژه ی (32.5%) له کۆی داتاگان له پله ی یه که می لیسته که دا ها تووه، له پله ی دووه می شدا هه ولێر به رێژه ی 10% و نه ینه وا به رێژه ی 8.8% دیت.
 - هه ژموونی دامه زراوه یی: پێشیلکردنی "ئیس تغلالکردنی سه رچاوه کانی ده ولت" پله ی یه که می به ده سته ی ناوه به 430 حا له ت (19.8%)، ئه مه ش ئاماژه یه بۆ نه بوونی جیاوازی له نیوان حزب و ده سه لادا.
 - توندوتیژی مه یدانێ: "هێرشکردنه سه ر پروپاگهنده" به 424 حا له ت له پله ی دووه مدا ها ت، که ره نگدان ه وه ی ژینگه یه کی کێپرکی دوژمنکارانه.
 - دارایی سیاس ی: 148 حا له تی پشتراستکراوه ی کرینی ده نگه کان ده ستنیشانکراون، له گه ل گۆرانکارییه کی به رچاو به ره و شتوازه دیجیتالییه کان.
3. شیکاری جیۆپۆله تیکی پێشیلکارییه کان

- داتاگان ده ریانخستوه که نه خشه ی پێشیلکارییه کان به یپی هۆکاره جیۆپۆلیتیکییه کان ده گۆریت:
- هه ریمی کوردستان: دیارترین پێشیلکاری "ئیس تغلالکردنی داموده زگان" (قوتا باخانه کان، زانکۆکان، پرۆژه حکومییه کان) بۆ به رژه وهندی حزبه ده سه لاتداره کان، له گه ل سنووردارکردنی ئه منی بۆ رکا به ره کان.
 - باشوور (به سه ره و میسان): دیارترین سه ری پچی بریتییه له "ململانی شه قام" (دراندنی وینه و به کاره ی نانی چه ک و سووتاندنی باره گاکان)، ئه مه جگه له کرینی ده نگ رێخراو له رێگه ی ئه پلێکه ی شنی په یوه ندییه وه.
 - ناوچه رۆژئاوییه کان (ئه نبار و سه لاج الدین): دیارترین پێشیلکاری "ململانی چه کداری و خێله کی" یه، که به کاره ی نانی ته قه مه نی زیندوو له ناکوکی هه ئێژاردنه کاند دۆکیومی نت کراوه.

4. دیارده نو ی و مه ترسیداره کان

1. به رتیلدانی دیجیتالی: گۆران له دابه شکردنی "به تانی" بۆ دابه شکردنی "کاری بالانس" و دروستکردنی "گروپی واتس ئه پ" بۆ کۆکردنه وه ی ناسنامه له به رامبه ر پاره دا، ئه مه ش وایکردوه شو ئیپی هه لگرتنی قورس بێت.
2. میلیتاریزه کردنی پروپاگهنده: به کاره ی نانی چه کی قورس (موشه کی قازیفه له میسان) و ته قه مه نی زیندوو له (صلاحه دین) بۆ یه کلا کردنه وه ی کێپرکی هه ئێژاردن.

3. وه همی دامه زرانندن: ئیستغلالکردنی پیداوێستی گه نجان به دابه شکردنی "فۆری دامه زرانندن" ی ساخته له ناو باره گای هه لئزاردن.

5. هه لسه نگانندن به پپی ستاندارده نیوده وه لته تیه کان :

به راوردکردنی نه نجامه کان له گه ل ستاندارده نیوده وه لته تیه کان بو بپگه ردی هه لئزاردن:

- بیلایه نی ده ولتهت: (شکست) - سه رچاوه کانی ده ولتهت به رده ست بوون بو کاندیده کان.
- ئاسایشی هه لئزاردن: (ناسک) - بوونی چه کی کۆنترۆل نه کراو و ده سترژی جه سته پی دوباره.
- بپگه ردی ده نگدان: (پیشیل کراوه) - فروشتنی ده نگ بووه ته کاریکی کراوه و نزیکه له رووی کۆمه لایه تیه وه قبول کراو.

ئامار و داتا کان

خشته ی ئاماری دیجیتالی بو سه ریچییه کان

ئه م خشته یه دیارترین پیشیلکارییه کان نیشان ده دات که له هه ر پارێزگایه کدا سه ریان هه لداوه :

پارێزگا	ژماره ی فۆرمه کان	سه ریچی ژماره (۱)	سه ریچی ژماره (۲)	سه ریچی ژماره (3)
هه ولێر	218	ئیسْتَغْلالکردنی داموده زگا کانی ده ولتهت (۸۸ حالتهت)	به کارهینانی هیمما فه رمیه کان (26)	پروپاگه نده له رۆژی بێدهنگی (21)
نهینه وا	191	هیرش بو سه ر پروپاگه نده / درانندن (46 حالتهت)	ئیسْتَغْلالکردنی دامه زراوه کانی ده ولتهت (33)	کرینی ده نگ (۲۸ حالتهت)
سلیمانی	134	ئیسْتَغْلالکردنی داموده زگا کانی ده ولتهت (۴۱ حالتهت)	هیرش بو سه ر پروپاگه نده (38)	پروپاگه نده له رۆژی بێدهنگی (۱۵)
دهوک	74	ئیسْتَغْلالکردنی داموده زگا کانی ده ولتهت (۲۹ حالتهت)	هیرش بو سه ر پروپاگه نده (18)	پروپاگه نده له رۆژی بێدهنگی (۱۳)

به لگه ی دهقی ورد (ورده کاری رووداوه کان له فۆرمه کانه وه)

یه که م: پارێزگای هه ولێر

هه ولێر به تیکه ل بوونی حزب له گه ل حکومهت تایبه تمه ند بوو، دیارترین به لگه ی دۆکیومینت کراو به م شیوه یه یه :

- سود وەرگرتن لە ڕووداوە جیهانییەکان ئیستغلالکردنی ئەو ڕووداوە (TEDx) لەلایەن بەرپرستی بەلای حکومەتی ھەرێمەووە وەک ڕینگەيە ک بۆ گواستەووەي پەيامی ھەلئەژاردن بۆ پارتي دەسەلاتدار دەستنیشانکرا و ئیدیعی کرد "خەلک دەزانن کي خزمەتيان دەکات."
- داخستنی ڕینگە گشتیەکان : دۆکیۆمێنت کردنی داخستنی ڕینگەي (صلاح الدین - ھەولێر) بۆ دانانی تابلۆيە کي زەبەلاح، کە بوو ھۆي پەککەوتنی ھاتووچۆ، و ھەمان شت لە بەردەم وەزارەتي پێشمەرگە ڕوویدا .
- توندوتیژی چە کداری لە گردبوونەوھەي کي ھەلئەژاردنەکاندا : ڕووداوی کي تەقەکردن و شەري دەستەيەخە تۆمارکرا .

دووەم: پارێزگای نەينەوا

نەينەوا گۆرەپانی ک بوو بۆ بەرتیلدانی داھینەرانی و شەري پەرتیبون :

- بەرتیلدانی وەرزشي : کاندیدی ک لە چوارچۆيە بانگەشەي ھەلئەژاردنەکانیدا 2500 بلیتی بێبەرامبەري بۆ یارییە کي یانەي زاخۆ دابەشکرد .
- بەرتیلدانی قوتابخانە : دابەشکردنی جانتای قوتابخانە کە وێنەي کاندیدەکانی لەسەر بەسەر خۆیندکاراندا .
- ئیستغلالکردنی پردەکان : کاندیدی ک سوودی لە پردی پیادە و دەروازەکانی ئۆتۆمبیل وەرگرت بۆ ھەلئاسینی پۆستەري زەبەلاح، لە حالەتي کدا بوو ھۆي ڕووداوی ھاتووچۆ لە ئەنجامی سەرقالکردنی شوڤێران .
- دەستپێشخەري مەدەنی : کاندیدی ک دەستپێشخەريیە کي راگەيانند بۆ "چاندنی داری ک بۆ ھەر لافیتەيە ک کە دەروخینریت" دواي ئەو 30 لە لافیتەکانی تیکدرا .

سێیەم: پارێزگای سلێمانی

مەملانی لێرە بە پلەي یە ک پەيوەندی بە سیاسەت و میدیایییەو ھەيە:

- شەري ڕیکخراوی پۆستەر چاودێریکردنی کردەو یمەکان بە لابردنی ستیکەرەکان و دانانی ستیکەري خۆيان لە شوێنی خۆيان دەستبەجی .
- سەرکوتکردنی میدیا (ڕووداوەکان) : چاودێران دەستیوەردانی ھێزە ئەمنییەکانیان دۆکیۆمێنت کردوو ھ بۆ ڕیگرێکردن لە پەخشی بەرنامەيە کي گفتوگۆ لە کەنالی ئێن ئار تی، لەگەل ھەرەشەيە کي ئاشکرا کە کەنالە کە دادەخریت ئەگەر پەخشە کە ئەنجام بدریت .
- پروپاگەندەي ناروون : کاندیدی ک پۆستەري بە ناوینشانی "ئەو خۆي مانگی 14 یە" ی دانا بە پێ ئەو ھ ناوی خۆي بەینیت، ئەمەش مشتومر و گومانێ لیکەوتەو یمە پێش ئەو ھ دەریجیت تاکتیکی بانیگەشەکردن بێت .

چوارەم: پارێزگای ھۆک

ھوکمرانی یە ک حزب و دەستیوەردانی ئەمنی :

1. نه بوونی بیلایه نی ئه منی هێرشێ لایه نگرانی حیزب بۆ سهر ئه و پروپاگه نده یه دۆکیومینت کرا. به بهرچاوی پۆلیسه وه که دهستوهردانی نه کرد بۆ راگرتنیان .
2. گوتاری خێله کی دژی ژنان : له کۆبوونه وه یه کی خێله کیدا وتاریک بینرا که داوای دهنگ نه دان به ژنان و سنووردارکردنی دهنگه کان بۆ کاندیدی پیاوی هۆزه که ده کرد .
3. ئیستغلالکردنی قوتابخانه کان : چاودێری چالاکی بانگه شه ی هه لېژاردن و دابه شکردنی کارتی هه لېژاردن له قوتابخانه کان

داتا کانی پارێزگاکانی هه رێم نه خشیکی بالادهستی دامه زراوه یی هه یه , که پارتی ده سه لاتدار نه ک ته نها خه ریکی پروپاگه نده ی نه ریتی ده بیته , به لکو خزمه تگوزارییه ئه منیه کان و قوتابخانه کان و بۆنه گشتیه کان بۆ بهرژه وندی خۆی ده قۆزیته وه , له هه مان کاتدا به شیوه یه کی سیستماتیکی رکا به ره کانی سنووردار ده کات , دهنگی میدیاکان بیدهنگ ده کات , یان چاوی له هێرشه کان داده خات .

نهینه وا :

- هێرشکردنه سهر پروپاگه نده ی که سانی دیکه : 46
- ئیستغلالکردنی دامه زراوه کانی ده و له ت : 33
- دهنگ کرین/کاریه گه ری دانان : 28
- بانگه شه ی هه لېژاردن له ماوه ی بیدهنگی/روژی هه لېژاردن : 14
- به کاره یێنانی هێما فه رمیه کان : 10

سلیمانی :

- ئیستغلالکردنی دامه زراوه کانی ده و له ت : 41
- هێرشکردنه سهر پروپاگه نده ی ئه وانی تر : 38
- بانگه شه ی هه لېژاردن له ماوه ی بیدهنگی/روژی هه لېژاردن : 15
- به کاره یێنانی هێما فه رمیه کان : 6
- ریکلامی پێشوه خته : 3

دهوک . :

- ئیستغلالکردنی دامه زراوه کانی ده و له ت : 29
- هێرشکردنه سهر پروپاگه نده ی که سانی تر : 18
- بانگه شه ی هه لېژاردن له ماوه ی بیدهنگی/روژی هه لېژاردن : 13
- دهنگ کرین/کاریه گه ری دانان : 8
- به کاره یێنانی هێما فه رمیه کان : 6

ژينگەى چاودىڤرى هه ئېژاردن له پارێزگاکانى هه ريمى کوردستان (ههولير، سلیماني، و دهوک) و نهينهوا جياوازيه كى ريشه پى له گه‌ل باقى عيراق هه يه. داتاكان "ململانى دهسه‌لات"ى ئاشكرا ده‌كه‌ن، كه دامه‌زراوه‌كانى ده‌وله‌ت و هه‌زه ئه‌منيه‌كان خه‌ريكه ده‌بنه ئامرازى راسته‌وخوى ململانىكان.

1. پارێزگای هه‌ولير: سه‌نته‌رى دهسه‌لات و پيشاندانى هه‌ژموون

هه‌ولير له پله‌ى دووه‌مى نيشتمانيدا يه له ژماره‌ى فۆرم (218 فۆرم)، به‌لام له ريزه‌ى "نيستغاللکردنى داموده‌زگاکانى ده‌وله‌ت" به به‌راورد به كۆى پيشيلكاريه‌كان، پيشه‌نگى عيراقه.

و/ شىکردنه‌وه‌ى سه‌ريپچيه‌كان به ژماره

- نيشتغاللکردنى داموده‌زگاکانى ده‌وله‌ت: ٨٨ حا‌له‌ت (به‌رزترين حا‌له‌ت له ليسته‌كه‌دا).

- قسه‌ى رق و ناوزاندن: ٣٢ حا‌له‌ت.

- به‌كارهينانى هه‌يمای فه‌رمى: ٢٦ حا‌له‌ت.

ب- دايناميكى پيشيلكاريه‌كان (شىكارى چۆنايه‌تى)

ته‌واوکاريه‌كى روى له نيوان حزب و حكومه‌تدا ئاشكرا كرد:

- نيشتغاللکردنى سياسى بۆنه گشتيه‌كان: ئه‌مه‌ش پيشيلکردنى بنه‌ماى بيلايه‌نى رووداوه كولتووريه‌كان پي‌كده‌هينيت.

- داخستنى ريڠگان: چه‌ندين حا‌له‌ت به‌ديكرا كه ريڠا گرنگه‌كان داخرا (وه‌ك ريڠاى هاوينه‌هه‌وارى سه‌لاح الدين) بۆ دانانى تابلوى گه‌وره بۆ كانديه تايبه‌ته‌كان، كه ره‌نگدانه‌وه‌ى هه‌ستکردنه به "خاوه‌ندارى فه‌زاي گشتى".

2. پارێزگای نهينهوا: مه‌يدانى ململانى كراوه

نهينه‌وا ئالوزترين پاريزگايه، هه‌زه‌كانى سوننه و كورد و شيعه ململانى دهسه‌لات ده‌كه‌ن. داتاكان باس له‌وه ده‌كه‌ن كه بووه‌ته "بازاريكى كراوه" بۆ كرينى ده‌نگه‌كان.

أ/ شىکردنه‌وه‌ى پيشيلكاريه‌كان

- شه‌رى پۆسته‌ر: 46 حا‌له‌ت (به‌رزترين حا‌له‌ت له پاريزگاكه‌دا).

- نيشتغاللکردنى ده‌وله‌ت: ٣٣ حا‌له‌ت.

- كرينى ده‌نگ: ٢٨ حا‌له‌ت (نيشاندەريكى زۆر مه‌ترسيداوه).

ب- شيوازه‌كانى "به‌رتيلدانى داپۆشراو".

داتاكان په‌ره‌پيدانى شيوازي نوپيان بۆ كرينى ده‌نگه‌كان ئاشكرا كردوه كه له پارهى كاش تيده‌په‌ريت:

- دابه‌شکردنى كارتى تۆپى پى:

- جانتاى قوتابخانه: دابه‌شکردنى جانتاى قوتابخانه كه ناوى كانديه‌كانى له‌سه‌ره.

• ئیستغلالکردنی ژێرخان:

ج- "دهستپێشخه رپی دار": وه لاميکی مه دهنی بۆ تیکدان

له پيشينه يه کی سه رنجراکيشدا، راپۆرته که وه لاميکی ئه ريی له لايه ن کاندیدی که وه دۆکیومینت کردوه که ۳۰ پۆسته ری هه لمه تی هه ئێژاردنه کانی درێندران. له بری ئه وه ی به شیوه يه کی مادی وه لام بکاته وه، هه لمه تیکی بۆ چاندنی دارنیک بۆ هه ر پۆسته ریکی دراو راگه ياند، ئه مه ش کرده وه يه کی ده گمه نه که ره نگدانه وه ی پێگه يشتنه له مامه له کردن له گه ل توندوتیژی هه کانی په يوه ست به هه ئێژاردنه کاند.

3. پارێزگای سلیمانی: شه ری دوورخسته وه

سلیمانی به سروشتیکی رووبه روو بوونه وه ی توند له نیوان "ده سه لاتی نه ری" و "ئۆپوزیسیونی سه ره ه لداو" دا تایبه تمه نه ده.

أ/ دیارترین دیارده کان

• جیگرتنه وه ی زۆره ملی پروباگه نه ده: ستراتیژی هه کی سیستماتیکی به دیکارا که تیمه کان لافیه ته لاده به ن و ده سه ته جی وینه ی کاندیده کان یان له شوینه کان یان داده نی، ئه مه ش په یامیکی ره مزیه بۆ کۆنترۆلکردنی مه يدان.

• سه رکوتکردنی میدیا: چاودێران رووداویکی جدیدیان به لگه کردوه که هێزه ئه منیه کان ده ستوهردان یان کردوه بۆ رێگریکردن له په خشکردنی به رنامه يه کی گفتوگو، له گه ل هه ره شه يه کی ئاشکرا بۆ داخستنی که نا له که، که ئه مه ش پيشیلکاری هه کی جدییه بۆ ئازادی میدیای هه ئێژاردن.

• ناروونی به ئه نقه ست: که یسێک بیه را که کاندیدیک پۆسته ری ناروون و دروشمی له سه ر داناوه به یی ئه وه ی له سه ره تاوه به روونی ناوی خو ی بخاته روو، ئه مه ش له تاکتیکی مشتومراوی هه لمه تی هه ئێژاردنه کاند.

4. پارێزگای دهۆک: مشی ئاسنین

دهۆک که مترین گه رم و گوری میدیای هه بوو، به لام داتا کان ئاماژه ن بۆ کۆنترۆلکردنی به نزیکه ی ته واو له لايه ن پارقی ده سه لاتدار وه له گه ل په راویزخستنی سیستماتیکی رکا به ره کانی.

أ/ به لگه ی کۆنترۆلکردن

• هاوکاری ئه منی: حا له تی هێرش کردنه سه ر پرو پاگه نه ده ی پارته ئۆپوزیسیۆنه کان له به ر چاوی ئه فسه ریکی پۆلیسدا دۆکیومینت کرا که هیهی نه کرد بۆ ده ستوهردان. ئه م به لگه يه ئاماژه بۆ نه بوونی بێلایه نی له ناو هێزی ئاسایشی ناو خوییدا پشتراست ده که نه وه.

• جیاکاری دزی ژنان : له رووداویکی کۆمه لایه تی گرنگدا، قسه ی خێله کی بیه را که هانده ری دزی ده نگدان به ژنان و داوای سنووردارکردنی ده نگه کان بۆ کاندیدی خێله کی نیر، ئه مه ش ره نگدانه وه ی ئه و ته حه ددا یانه يه که ژنان له ناوچه خێله کییه کاند رووبه روویان ده بیته وه.

- سه ریچی قوتابخانه کان: به شیک له قوتابخانه کان وه ک شوینی پروپاگه نده و دابه شکردنی کارتی هه لئزاردن به کارده هینرین.

شیکاری پارێزگانی باکوور نایه کسانیه کی روون له "تاکتیکی زالبوون" دا ئاشکرا ده کات:

1. هه ولیر و دهوک: هه ژموون له رینگه ی "دامه زراوه دهوله تییه کان" و خزمه تگوزارییه ئه منیه کان.
2. سلیمانی: هه ژموون له رینگه ی "بیده نگکردنی نازایی" و شه ری راگه یاندن.
3. نهینه وا: زالبوون له رینگه ی "پاره" و کرینی دلسۆزی له ژینگه یه کی پشێودا.

به غدا و باشوور و رۆژئاوا

1. خشته ی ئاماری ژماره یی بۆ سه ریچییه کان (به پیی پارێزگاکان)

ئه م خشته یه کورته یه ک له سروشتی "شه ری هه لئزاردن" له هه ر پارێزگایه کدا ده خاته روو :

پارێزگا	ژماره ی فۆرمه کان	دیارتیرین سه ریچی (پله ی یه که م)	دیارتیرین سه ریچی (پله ی دووهم)	تیبینی تایبه ت
به غداد	144	ئیسـتـغـلالـکردـنی دامه زراوه کانی دهوله ت (88)	هیرش بۆ سه ر پروپاگه نده (23)	ئاژاوه ی ئیداری
به سه ره	703	هیرشکردنه سه ر پروپاگه نده/دراندن (68)	پروپاگه نده له رۆژی بیده نگ (۲۰)	دارایی سیاسی دیجیتالی
میسان	126	هیرش بۆ سه ر پروپاگه نده (52)	دهنگه کانی کرین (14)	توندوتیژی چه کداری قورس
ئه نبار	77	دهنگ کرین (21)	هیرش بۆ سه ر پروپاگه نده (13)	تیرۆرکردنه کان
سه لاحه دین	60	ئیسـتـغـلالـکردـنی دامه زراوه کانی دهوله ت (29)	هیرش بۆ سه ر پروپاگه نده (15)	پێکدادانی خپله کی

2. به لگه ی ده قی و ورده کاری رووداوه کان (به پشتبه ستن به چاودیژی مهیدانی)

یه که م: پایتهخت به غدا

به غدا گیرۆده بوو به وه ی دامه زراوه و شه قامه کانی بوون به موئکی تایبه تی کاندیده کان :

- پیشیلکردنی پیروزی دامه زراوه کانی حکومه ت : لافیته ی زه به لاهی کاندیده کان هه ئواسرا بوون له بهردهم دیواره کان و له سه ر دیواره کانی نه خوشخانه حکومیه کان .

- داخستنی هاتوچۆ به ئەنقه ست : گلهی زۆر له سه ر دانانی تابلۆی بازرگانی له "جیاکه ره وه ناوه ندیه کان" و له چوارڕێپانه کاندای به شیوه یه ک که ڕێگری له بینین بکات و ڕێگری له ڕۆیشتنی هاتوچۆ بکات .
- بزوو تنه وه ی بایکۆت دیارده یه کی سیاسی له : شاری سه در به دیکرا ، که گروه یه کان لافیه تیانه له سه ر ستوونی شه قامه کان هه لئاسی و به روونی داوای "ره تکرده وه ی به شداریکردن له هه ئێژاردنه کاندایان ده کرد"
- توندوتیژی خزمه تگوزاری : رووداوێک له ناوچه ی (ره زوانیه) به هۆی ناکۆکی له سه ر "پروژه ی بۆری"، که به کاره یێنانی خزمه تگوزارییه کان بۆ زه وتکردن نیشان ده دات .

دووهم: پارێزگای به سه ره (گه نده ئی دیجیتالی)

به سه ره رووخساری مۆدێرنانه ی کرینی ده نگه کانی ئاشکرا کرد :

- گروه ی واتسه پ : گروه یکی واتسه پی ئافره تان ئاشکرا بوو که بۆ کرینی ده نگ به کارده هات. سه ره په رشتیاره که داوای له ژنان کردووه وینه ی ناسنامه ی نیشتمانی و تۆماری ده نگده ری خێزانه کانیا ن له گه ل خۆیان به یێن له به رامبه ردا بۆ هه ر ده نگیک هه زار 100 دینار ، هاوکات سووکایه تیکردن به ئەندامانی ناچالاکیش ئاراسته ده کات.
- میدیای فره ی به شدار بوو : کارمه ندێکی تۆری میدیای عێراق (که نالی ده وله تی) بینرا که پۆسته که ی ده قوزیته وه بۆ به رزکردنه وه ی پله ی کاندیده کان له ڕێگه ی پلاتفۆرمی سۆشیا ل میدیا وه .
- شه ری په رته بوون : به سه ره زۆرتین ژماره ی له سه ر ئاستی نیشتمانی تۆمارکردووه له دراندنی وینه کان (٦٨ حاله ت)، ئەمه ش ره نگدانه وه ی توندی ململانی نیوان بلۆکه شیعه کانی له وێه .

سێیه م: پارێزگای میسان (ناوچه ی توندوتیژی) .

میسان له رووی ئەمنیه وه مه ترسیدارترین پارێزگایه ، به پیی داتاکان :

- به کاره یێنانی چه کی قورس : رووداوێکی ترسناک روویدا کاتیک مالی کاندیدی که گه ره کی ئەلخه لیج به قازیفه کرایه ئامانج و ئەمه ش بووه هۆی ده ستوهردانی فه رمانده ی ئۆپه راسیۆنه کان .
- ته قه کردن له باره گا : هێرش ته قه ی راسته وخۆ فه رمانگه کانی سه ر به پارته سیاسییه کان کرایه ئامانج .
- به ئامانجگرتنی ژنان : هه لمه ته به رفراوانه کانی چه واشه کاری کاندیده ژنه کانیا ن کرده ئامانج و بڕوانامه ئە کادیمییه کانیا ن به بی به لگه پرسیا ریا ن لیکرا .

چواره م: پارێزگاکانی رۆژئاوا (ئه نبار و سه للاح الدین)

لێره دا ململانی خێله کی و چه کدارییه :

- دەنگ لە بازارى گشتى :ئەنبار بەرزترىن رېژەى "کپىنى دەنگى" تۆمارکردووه (21 ھالەت)، راپۆرتەکان باس لەو ھە دەکەن کە خەلک بە ئاشکرا دەنگەکانىان پېشکەش کردووه بۆ فرۆشتن لە فەيسبوك .
- شەرى شەرگات (صلاح الدين) :ھېرشىكى چە کدارى بۆ سەر گردبوونەوھى ھەلمەتى ھەلئەردن بۆ کاندیدىكى رکا بەر، کە تەقەى راستەوخۆ و ئاژوھى بەرفراوانى تىدا بوو .
- تىرۆرکردنەکان :داتاکان بە روونى ئاماژە بە تىرۆرکردنى کاندید (سەفا المشەھدانى) دەکەن لە بازنى بەغدا/ئەنبار، کە سىبەرى تىرۆرى بەسەر کاندیدە سەربەخۆکاندا ھىنا .
- داخستنى رىگاکان :خىللىک رىگای کاروانى سەرۆكى پېشوو پەرلەمان (ئەلحەلبوسى) داخست وەک نەرەزايەتییەک بەرامبەر بە وردەکارییە ئەمنییەکانى ھېرشکردنە سەر یەکیک لە کورەکانىان .

پوختەى شىکارى (ناوھند و باشوور)ى راپۆرتە کە :

"نەخشەى پېشلىکارییەکان لە ناوچەکانى ناوھەراست و باشوور جیاوازه لە نەخشەى باکوور؛ لێرەدا ئىیمە شاھىدى میلیتارىزەکردنى پروپاگەندەین." گەیشتە ئاستى بەکارھێنانى مووشەک لە ميسان، و بە دامەزراوھىیکردنى بەرتیل. لە رىگەى گروپەکانى واتسئەپەوھە لە بەسەر. ھەر وھە پىدەچىت بەغدا بە تەواوى بىتوانا بىت لە پاراستنى فەزای گشتى خۆى لە سەرپىچىەکانى ئەو کاندیدانەى کە بە کەرەستەى بانگەشەى ھەلئەردنەکانىان شۆستە و نەخۆشخانەکانىان داگیرکردووه .

بەسەر:

-ھېرشکردنە سەر پروپاگەندەى ئەوانى تر: ٦٨

-بانگەشەکردن لە ماوھى بىدەنگى/رۆژى ھەلئەردن: ٢٠

-ئىستىغلاالکردنى دامودەزگاکانى دەولەت: ١٤

-دەنگ کپىن/کاریگەرى: 11

-بەکارھێنانى ھىما فەرمىیەکان: 5

ميسان:

-ھېرشکردنە سەر پروپاگەندەى ئەوانى تر: 52

-دەنگ کپىن/کاریگەرى: ١٤

-ئىستىغلاالکردنى دامودەزگاکانى دەولەت: ٨

-بانگەشەى ھەلئەردن لە ماوھى بىدەنگى/رۆژى ھەلئەردن: 8

دى قار

- هپشکردنه سهر پروپاگه ندهى كه سانى تر: 2
- ئىستغلالکردنى داموده زگاكانى دهولهت: 1
- دهنگه كانى كپين/كارىگه رى: 1
- بانگه شهى هه ئېژاردن له ماوهى بېدهنگى/روژى هه ئېژاردن: 1

ئه نبار:

- دهنگ كپين/كارىگه رى: 21
- هپشکردنه سهر پروپاگه ندهى كه سانى تر: 13
- ئىستغلالکردنى داموده زگاكانى دهولهت: 10
- بانگه شهى هه ئېژاردن له ماوهى بېدهنگى/روژى هه ئېژاردن: 8
- رووداوى دهستدرىژى جهسته يى بو سهر كۆبوونه وه/باره گا: 4

سه لاهه دين:

- ئىستغلالکردنى دامه زراوه كانى دهولهت: 29
- هپشکردنه سهر پروپاگه ندهى كه سانى تر: 15
- دهنگ كپين/كارىگه رى: 7
- به كارهيئنانى هيما فهرميه كان: 3
- ئىستغلالکردنى شوئنه كانى عيبادهت: 3

سروشكى پيشىلكارىيه كانى به غدا و باشوور جياوازه له باكور. ليره دا باس له هه ژموونى سياسى ناكات، به لكو باس له "ململانى بوونگه راپى" له نيوان كوتله شيعه كانى پكابه ر (چوارچيوه ي هه ماههنگى به رامبه ر به لايه نه كانى ديكه) و ململانىيه كى گهرى سوننه و سوننه له رۆژئاوا، كه زورجار ده خزيته ناو توندوتىژى چه كدارى پاسته وخۆ.

خشته ي جوړه كانى سه رپيچى (چى روويداوه؟)

ريزه بنديکردنى پيشىلكارىيه كان به پيى بلاو بوونه وه يان له سه رتاسه رى عيراق:

ژ	جوړى سه رپيچى چاوديركراو	ژماره	رپژه
1	ئىستغلالکردنى داموده زگاكانى دهولهت (ئۆتۆمبيل، بينا، فهرمانبه ر)	430	19.8%

٢	هېرشکردنه سهر پروپاگه ندهى که سانى تر (دراندن، تیکدان)	424	19.5%
3	وتارى توندناژۆ و ناوژراندن (برگه ی ٢.٢)	245	11.3%
4	پیشیلکردنى بېدهنگى هه ئېژاردن (هه لمه تی بانگه شه له رۆژى هه ئېژاردن)	173	8.0%
5	کړینی دهنگ (پاره ی سیاسى)	148	6.8%
6	به کارهینانى هیما فهرمیه کان	100	4.6%
7	بانگه شه کردنى پیشوه خته	45	2.1%
8	دهستدریژى جهسته یى (بۆ سهر کانیدیك یان تیمیک)	41	1.9%

پۆلین به ندی "شونین په نجه ی پارێزگا".

به هۆی کیشه ی پیشاندانی له خشته ی فراوان، ماتریکسه که مان گۆری بۆ لیستی خاله کان که "زۆرتین" پیشیلکاریه کان له پارێزگاکانی شوینی گهرمدا نیشان دهدات:

1. پارێزگای هه ولێر:

- پیشیلکاریه دیاره کان: ئیستغلالکردنى دهولت (٨٨ حالهت) ، به کارهینانى هیما فهرمیه کان (٢٦)، پیشیلکردنى بېدهنگى (٢١).
- نه خش: هه ژموونی حزبی به که لک وه گرگرتن له ئامرازه کانى دهسه لات.

2. پارێزگای به سره:

- پیشیلکاریه دیاره کان: دراندنى پروپاگه نده (٦٨ حالهت) ، شکاندنى بېدهنگى (٢٠)، ئیستغلالکردنى دهولت (١٤).
- شیوازه که: شهرى سهر شه قام و کێپرکێ توندی ریکلام.

3. پارێزگای به غدا:

- پیشیلکاریه دیاره کان: ئیستغلالکردنى دهولت (88 حالهت) ، هېرشکردنه سهر پروپاگه نده (23).
- نه خش: پشیوی کارگیرى و دهستدریژیکردنه سهر مولک و مالی گشتی.

4. پارێزگای نهینه وا:

- پیشیلکاریه دیاره کان: رووخاندنى پروپاگه ندهى هه ئېژاردن (46 حالهت) ، ئیستغلالکردنى دهولت (33)، کړینی دهنگ (28) .
- نه خش: ژینگه یه کى کێپرکێ توند له سهر بنه ماى پاره و تیکدان.

5. پارێزگای میسان:

- پێشیلکارییه‌ دياره‌کان: پروو‌خاندنی پۆسته‌ری هه‌ئێمه‌تی هه‌ئێژاردن (52 حاله‌ت) , کرینی ده‌نگ (14).
- نه‌خس: توندوتیژی به‌رامبه‌ر له‌ نیوان گروپه‌ تایبه‌ته‌کاندا.

چواره‌م: خسته‌ی میکانیزمه‌کان بۆ "ئێستغلالکردنی ده‌وله‌ت".

چۆن سه‌رچاوه‌کانی ده‌وله‌ت به‌کارهێنران؟ (ئه‌نجامی شیکاری ده‌ق):

ژماره‌ی چاودێرکراو	ورده‌کارییه‌کان که له ده‌قه‌کانه‌وه وه‌رگیراون	دامه‌زراوه‌ی ئێستغلال کراو
79	به‌کارهێنانی "شۆفل"، ئۆتۆمبیلی شاره‌وانی، باره‌ه‌نگری زیل، و قیرتاوکردن بۆ مه‌به‌ستی هه‌ئێژاردن.	شاره‌وانی و خزمه‌تگوزارییه‌کان
31. 31	ئێستغلالکردنی قوتابخانه‌کان، زانکۆکان، په‌یمانگا‌کان، زۆره‌ملیکردنی خۆتێدکاران، به‌رپۆه‌به‌رایه‌تییه‌کانی په‌روه‌رده‌.	خوێندن
26	ئێستغلالکردنی به‌شه‌کانی ده‌وله‌ت، وه‌زاره‌ته‌کان، نه‌خۆشخانه‌کان، و فه‌رمانگه‌کانی قه‌زاکان.	بینا‌کانی حکومه‌ت
20	ئێستغلالکردنی مزگه‌ه‌وت و حوسێنیه‌ و ئه‌وقاف (بۆ پرۆپاگه‌نده‌ی سیاسی).	دامه‌زراوه‌ ئاینیه‌کان

پێنجه‌م: خسته‌یه‌ک له‌ میکانیزمه‌کانی "کرینی ده‌نگ".

چۆن وێژدانه‌کان کێردان؟

ژماره‌ی چاودێرکراو	وه‌سف	شیوازی به‌رتیلدان
50	دابه‌شکردنی پا‌ره (به‌ دیناریان دۆلار) پاسته‌وخۆ به‌سه‌ر ده‌نگده‌ردا.	نه‌ختینه‌ی پاسته‌وخۆ
9	دابه‌شکردنی کارتێ پرکردنه‌وه‌ی (ئاسیا/زه‌ین) به‌ ئاشکرایان به‌ نه‌هێنی.	کارتێ بالانس
7	دابه‌شکردنی سه‌به‌ته‌ی خۆراک و گه‌رمکه‌ره‌وه‌ و به‌تانی و دیاری.	که‌ره‌سته‌ی نه‌ختینه‌ی
6	به‌ئێنی دامه‌زراندن، دابه‌شکردنی فۆرمی گرێبه‌ستی ساخته‌.	دامه‌زراندن

شه‌شه‌م: خشته‌ی رووداوه ئه‌منیه قورسه‌کان

ئه‌و که‌یسانه‌ی که له "سه‌رپېچی" تیپه‌رین بو "تاوانی تاوانکاری":

پاریزگا	جوړی رووداوه‌که	وه‌سفیکی کورت
میسان	هېرشى مووشه‌کی	به ئامانجگرتنی مائی کاندیدیک به مووشه‌ک RPG هه‌لدانی.
سه‌لاحه‌دین	ته‌قه‌کردن	هېرشیکی چه‌کداری کوئفرانسی هه‌لېژاردنی له شاری ئه‌لشیرقات کرده ئامانج.
به‌غدا/ئه‌نبار	تیرۆرکردن	ئاماژ به تیرۆرکردنی کاندید (سه‌فا المشه‌ه‌دانی).
که‌رکوک	هه‌ره‌شه‌کردن	له‌ناو گردبوونه‌وه‌یه‌کی هه‌لېژاردندا ته‌قه‌ی لیکرا.
بابل	برینداربوون	تابلۆیه‌کی بانگه‌شه‌دارما و به‌هۆیه‌وه‌که‌له‌سه‌ری هاوولاتییه‌ک شکا.

شىكردنەۋەى داراپى سىياسى و پېشنىلكارىيە كانى دەۋلەت

1. ئىستىغلالكردنى دەۋلەت: لە "خزمەتگوزارى گشتى" ھەۋە بۇ "پروپاگەندەى تاييەت".

ئىستىغلالكردنى دەۋلەت تەنبا لە پروداۋە گۆشەگىرەكاندا سنووردان نەبوو، بەلكو "شىۋەيەكى دامەزراۋەى" لەم ھەلپەناردنەدا پىكدەھىنا. شىكارى دەقى ۵۵ ھالەتى ئاشكرا كىردوۋە كە راستەۋخۇ پەيۋەندىيان بە بەكارھىنانى مىكانىزمى شارەۋانىيەكانەۋە ھەيە، ۳۶ ھالەت پەيۋەندىيان بە بىنا حكومىيەكانەۋە ھەيە و ۲۸ ھالەت پەيۋەندىيان بە دامەزراۋە پەروەردەيەكانەۋە ھەيە.

أ/ سەرىپچىكردن لە كەمى زانكۆ و قوتابخانەكان

قوتابخانە و زانكۆكان كە بىرپارە فەزاي ناسىياسى بن، بوونەتە گۆرەپانى كۆكردنەۋە:

- ئىستىغلالكردنى خويىندكاران: ناچاركردن يان ئاراستەكردنى كارگىرى خويىندكاران بۇ بەشدارىكردن.
- دانانى رىكلامى زەبەلاح و كەرەستەى بانگەشەكردن لەسەر دەرگاي زانكۆ و قوتابخانەكان دۆكيومىنت كراۋە , واىكردوۋە دامەزراۋەى پەروەردەى وا دەرەكەۋىت كە سپۆنسەرى كاندىدئىكى دىارىكراۋ بكات.
- ب. شارەۋانىيەكان ۋەك كۆمپانىيە تاييەت بە رىكلام

- مىكانىزمەكانى دەۋلەت: وشەكانى ۋەك "شۆفل"، "ئۆتۆمبىلى شارەۋانى" و "پاكىردنەۋە" زۆرچار لە چوارچىۋەى ھەلمەتەكاندا باس دەرەك. ئۆتۆمبىلى شارەۋانىيەكان بۇ بەزىكردنەۋەى لافىتەى كاندىدەكان يان پاكىردنەۋەى گىردبوونەۋەكانى بانگەشەى ھەلپەناردنەى بەكاردەھىنران، ئەمەش بەفەرۋدانى پرونى سامانى گشتى بوو.

2. بازارى دەنگدان: بازارى ئالوگۆر و دامەززاندى ۋەھمى

گەندەلى داراپى لە "دەبەشكردنى بەتانى" تەقلىدىيەۋە پەرەى سەندوۋە بۇ فۆرەى ئالۆزتر.

أ/ نەختىنەى راستەۋخۇ

نۆزدە ھالەتى دۆكيومىنت كىردنى دەبەشكردنى راستەۋخۇى پارەى نەختىنە تۆماركراۋن. جددىترىن پرس بەستەۋەى پارەيە بە سوئىندخواردنەۋە: ناچاركردنى دەنگدەران بۇ سوئىندخواردن لەسەر قورئان لە بەرامبەر پارەكەدا، بۇ ئەۋەى گەرەنتى دەنگەكانىيان بىكەن و رىگىرى لە كشانەۋەيان بىكەن.

ب- بەرتىلدانى دىجىتالى

- كارتى قەرەز: دىاردەى "دەبەشكردنى كارتى بانكى" گەپانەۋەيەكى بەھىزى بەخۆيەۋە بىنيۋە، بەتاييەتى لە نەينەۋە و پارىزىگاكى باشوور. فۆرمىكى "پاك" ە لە بەرتىلدان، دەبەشكردنى ئاسانە و لە پرونى ماددىيەۋە سەلماندى قورسە.

ج- ۋەھمى دامەززاندى

- ته له ی دامه زرانندی کارمه ند: راپۆرت هه کان که یسیکی کاندیدیکیان به لگه دار کرد که گه نجانی بانگه یشت کردبوو به بیانوی "ده رفه تی دامه زراندن له ناو بزووتنه وه که دا"، ته نها بۆ ئه وه ی ئاماده بووان بزانی که ئه وه ته نها رووداویکی هه لمه تی هه ئێژاردن، و فۆرمه کانی دامه زراندن ته نها چه واشه کاری بوون بۆ کۆکردنه وه ی زانیاری ده نگه ران. ئه م پراکتیزه یه ئیستغلالیکی ئاشکرای پیویستی گه نجان بۆ دامه زراندن پیکده هینیت.

شیکردنه وه ی توندوتیژی هه ئێژاردن و جه نگی پروپاگه نده

1. به سه ربازیکردنی پروپاگه نده: کاتیک فیشه ک قسه ده کات داتا کان ۱۶ حاله تیان ئاشکرا کردوه که ئامازه یان به چه ک یان برینداربوونی سه ختی تیدایه، که ژماره یه کی زۆره بۆ پرۆسه یه کی دیموکراسی.
- / به ئامانجگرتنی فه رمانگه کان به چه کی ئاگرین
- ته قه کردن له ئه نبار: هێرشکردنه سه ر پۆسته ره کانی هه لمه تی هه ئێژاردنی کاندیدیکی له ئه نبار به به کارهینانی "ته قه" دۆکیومینت کراوه، نه ک ته نها دراندن، ئه مه ش ره نگدانه وه ی په یامیکی هه ره شه ئامیزی روونه.
- هه ولتیکی تیرۆرکردن له سه لاح الدین: جدیدیترین رووداو هێرشی چه کداری بوو له قه زای شه رگات بۆ سه ر کۆنفرا نسیکی هه ئێژاردن، که تیایدا ته قه ی تفه نگ و پشیوی و مه ترسی بۆ سه ر ئاشتی مه ده نی دروستکرد.
- ب- شه ری پارچه پارچه کردن
- به 424 هێرشی تۆمارکراو بۆ سه ر پروپاگه نده، ئیمه رووبه رووی شه ری سه ر شه قام ده بینه وه. لایه نی سه رنجراکیش بریتییه له فۆکۆسی جوگرافی:
- له رانیه (سلیمانی): "زۆرینه ی" پۆسته ره کان له شه وی یه که می هه لمه ته که دا درێندران، ئه مه ش ئامازه یه بۆ ریکخستنی پیشوه خته نه ک کرده وه یه کی خۆبه خۆ.
- : یه کتر دراندنی وینه ی کاندیده کان , ره نگدانه وه ی دابه شبوونی تیژی ناو خۆی.

له م شیکارییه قووله دا ده گه یه نه وه ئه نه جامه ی که ژینگه ی هه ئێژاردن له عێراقدا به ده ست "شیواندنی پیکهاته ی" ده نالینیت:

1. ده وله تیک له خزمه ت کاندیدا: دامه زراوه کانی ده وله ت چیر "بیلایه ن" نین، به لکو بوونه ته "هاوبه ش" له پیشیلکارییه که دا (زانکۆکان، شه ره وانییه کان).

2. ئاساییکردنه وهی توندوتیژی: به کارهینانی فیشه ک و موشه کهاوێژ له ناکۆکییه کانی هه ئێژاردندا بووه ته هه وائیکی باو که ڕیکاری یاسای ڕیگری لیناکه ویتیه وه (به تایبته کاتیکی تاوانبار که په یوه ست بیته به وه زیریک یان به پرستیکی پله بال).

3. ره شبگیری ئابووری: ئیستغلالکردنی هه ژاری و بیکاری له ڕیگه ی "فۆرمی دامه زراندنی ساخته" ه وه دیارترین پێشیلکاری ته خلاقیه له م خوله دا.

چیرۆکه مهیدانییه کان

1. چیرۆکه کان له مهیدانه وه: رووخساری مروفی ژماره کان

له پشت هه موو ئاماریکه وه چیرۆکی مروپی هه یه که په نگدانه وهی واقعی کۆمه لگای عیراق و کارلیکه کانی له گه ل هه ئێژاردنه کاندایه. ئیبه چوار چیرۆکی به لگه دارمان له فۆرمی چاودێریکردن هه ئێژاردوه که نوینه رایه تی "رهنگه" جوړاوجۆره کانی هه ئێژاردن ده که ن:

چیرۆکی یه که م: "ده رکردن له پرسه" (سهروه نشتی کۆمه لایه تی)

له پارێزگای واست (کوت)، چاودێران دیمه نیکی کۆمه لایه تی زۆر گرنگیان دۆکیومینت کرد. ئه ندامیکی پێشوو ی په رله مان بو ڕیژگرتن و ئیستغلالکردنی ئه و بۆنه یه بو ده سته که وتی سیاسی، به شداری له کۆبوونه وه ی پرسه کرد. به لام کاردانه وه ی ئاماده بووان و بنه ماله ی مردوو ه که به هیز بو؛ به کۆمه ل له کۆبوونه وه که ده ریان کرد.

• واتاکه: ئه م چیرۆکه ئامازه یه بو گه شه کردنی "هوشیاری سزادان" له کۆمه لگادا. ده نگده ر چیت چاوه رپێ سندوقی ده نگدان ناکات بو سزادانی ئه و سیاسه تمه داره، به لکو "دابڕانی کۆمه لایه تی" راسته وخۆ له فه زای گشتیدا پراکتیزه ده کات.

چیرۆکی دووه م: "داریک له بری پۆسته ر" (به رخۆدانی مه ده نی)

له نهینه وا، کاندیدیکی ژن که وته به ر هه لمه تیکی خراپه کاری تیکدان که ۳۰ له لافیته کانی کرایه ئامانج. له بری ئه وه ی به توندوتیژی یان به گله یی ئاسای وه لام بداته وه، ده سته پێشخه رییه کی ده سته پیکرد: "بو هه ر لافیته یه ک که درێژاوه، داریک ده چینم".

• ئامازه: تیشکیکی ده گمه نی هیوا. په نگدانه وه ی بوونی کاندیده کانه که هه ولده دن یاساکانی یارییه که له "ملمانی سفری" هه بگۆرن بو "کیپرکی بنیانه ر"، و هه ولده دن له ڕیگه ی ره فتاری شارستانی و مه ده نییه وه هاوسۆزی جه ماوه ری به ده سته پین.

چیرۆکی سییه م: "کابینه ی واتسه پ" (گه ندله یی ڕیکخراو)

له به سهره، چاودێرێک دزه کردنی گروپێکی واتسنه پێ ژنانی ئاشکرا کرد که له لایه ن بانگه شه کارێکی هه لێژاردنه وه به رێوه ده برا. ئهو ژنانه ناچار ده کران وێنه ی ناسنامه ی نیشتمانی خێزانه کانیا ن کۆبکه نه وه له به رامبه ر 100 هه زار دینار بۆ هه ر ده نگێک، ئه ندامه کانیش له لایه ن "سه ره پهرشتیار" وه سه ره زه نشت و زه لیل ده کران ئه گه ر رێژه ی کۆکردنه وه که کم بووه وه.

- واتاکه ی: گه نده ئی گوړاوه بۆ "پروسه به کی ئیداری" رێکخراو. کرینی ده نگه کان چیت له کوچه تاریکه کاندئا ئه نجام نادریت، به لکو له رێگه ی موبایله زیره که کانه وه به رێوه ده بریت به به کارهینانی میکانیزمی هاوشیوه ی "بازارکردنی تور".

چیرۆکی چواره م: "مووشه کیک له گه ره کیکی نیشته جیبوون" (زمانی چه ک)

- له میسان، گه ره کی نیشته جیبوونی ئه لخله لیج به ده نگی ته قینه وه به کی ترسناک له خه وه هه ئسا. ئه وه ئۆتۆمبیلێکی بۆمبێژکراو نه بوو، به لکو نارنجوکیکی مووشه کی بوو که مالی یه کیک له کاندیده کانی کرده ئامانج.
- واتاکه ی: کاتیک له گه ره کیکی نیشته جیبووندا چه کی قورس به کارده هینریت بۆ بریاردان له سه ر کیپرکی هه لێژاردن، ئیمه له قوناغی "پیشیلکاری" تێپه رین بۆ قوناغی "هه ره شه کردن له سه ر ئاسایشی نیشتمانی".

ده رئه نجامه کان

به پشتبه ستن به شیکاری ۲۱۶۶ پرسیارنامه، ده گه ینه ئه م ئه نجامه ستراتیژیانه ی خواره وه:

1. ده وڵه ت "لایه نه ه"، نه ک ده وڵه تی "ده سه لاتدار":

ترسناکترین ده ست نیشان کردنی ئه م راپۆرته، به شداریکردنی سیستماتیکی دامه زراوه کانی ده وڵه ته (به پرسان، زانکۆکان، قوتابخانه کان، شاره وانیه کان، و ده زگا کانی تر) له پروپاگه نده دا به ناوی حزبه ده سه لاتداره کانه وه. بیلایه نی ئیداری له عێراقدا به کرده وه بوونی نییه.

2. جوگرافیای توندوتیژی:

هه لێژاردن له سه رتاسه ری عێراق وه ک یه ک نییه.

• باکوور: ململانییه ک بۆ دامه زراوه و کاریگه ری.

• باشوور: ململانی بۆ بوون و شکاندنی ئیسک.

• ناوچه ی رۆژئاوا: ململانییه ک بۆ سه رکردایه تی و خێله کان.

3. گۆرانیکاری "کری وێژدانه کان":

گه نده ئی له "به رتیلدانی تاکه که سی" (پاره دان به ده نگه رێک) بۆ "به رتیلدانی به کۆمه ل" (قیرتاوکردنی شه قامیک، دانانی محاو یله ی کاره با، دامه زراندنی ساخته)، واته گه نجینه ی گشتی پاره ی گه نده ئی کاندیده کان دابین ده کات نه ک پاره ی خۆیان.

4. توندوتیژی دژی ژنان:

کاندیده ژنه کان لاوازترین نه لقه بوون. ئەوان تووشی ناوزاندنی ئەخلاق (هێشکردنه سەر شەرەفیان) و پرسیارکردن له بروانامه کانیاں و هێشکردنه سەر وینه کانیاں تا رادهیه کی زور زیاتر له هاوتا نیره کانیاں.

به راوردکردنی نه نجامه کان له گه‌ل ستاندارده نیوده وه لته تیه کان

1. ستانداردی "دەرفەتی یە کسان".

• ستانداردی نیوده وه لته تی:

چارنامهی کۆپنهایگ و بنه ماکانی نه ته وه یه گگرتووه کان جیاکردنه وهی ده ولته و حیزب دیاری کراوه. به کارهینانی هەر سەرچاوه یه کی گشتی (بینا، ئۆتۆمبیل، کارمەند) بۆ سوودگه یاندن به کاندیدیکی دیاریکراو به توندی قه ده غه یه، دلیابوون له وهی که کتیرکی له سەر بنه مای به رنامه کانه نه ک سەرچاوه ی ده ولته.

• واقعی عیراقی (به پشتبه ستن به داتای چاودیژی):

- ئە نجامه که ی: پێشیلکارییه کی جددی و سیستماتیکی.
- به لگه: راپۆرته که 430 حالته خراپ به کارهینانی سەرچاوه کانی ده ولته تی به لگه دار کردووه (19.8% ی کۆی پێشیلکارییه کان). له وانه به کارهینانی زانکۆکان، قوتابخانه کان، ئامپره کانی شاره وانییه کان و سەرچاوه کانی دیکه .
- بۆشاییه که: عیراق به ته وای میکانیزی "بیلایه نکرینی ئیداره ی گشتی" نییه. ئە مه ش بنه مای ده رفه تی یه کسان له ناوه پۆکه که یدا تیکده دات و کتیرکی ته نیا "رواله تی" ده بیته.

2. پیوه ری "نازادی ده نگده ر له تۆقاندن".

• ستانداردی نیوده وه لته تی:

ده نگده ران و کاندیده کان ده بیته مافه کانی خۆیان له که شیکی پارێزراودا به کاربه یین و دوور له توندوتیژی جه سته یی یان هه ره شه. توندوتیژی هه لېژاردن "هیلکی سووره" که شه رعیه تی پرۆسه که له و ناوچانه ی که پرووده دات تیکده دات.

• واقعی عیراقی (به پشتبه ستن به داتای چاودیژی):

- ئە نجامه که ی: ژینگه یه کی "مه ترسی به رز".
- به لگه: ۱۶ حالته تی به لگه دار له به کارهینانی چه کی ئاگرین یان چه کی قورس. جگه له وه ش 424 حالته تی زیانگه یاندن به موک و مالی (جه نگی پۆسته ر).
- بۆشایی: ستاندارده نیوده وه لته تیه کان لیپورده ییان نی یه له بوونی "چه کی کۆنترۆلنه کراو" له هه لمه ته کاند. له عیراقدا چه ک به شیکه له "نامرازه کانی موزایه ده" ی هه لېژاردن، به تایبه تی له ناوچه جیناکۆکه کان.

3. پێوهری "نهیانی و بێگهردی دهنگدان".

- ستانداردی نیودهوڵهتی:

یاسای نیودهوڵهتی کرپنی دهنگ به تاوان دهزانیت و به گهندهلی سیاسی دهزانیت. دهنگی دهنگه درێک ده بێت ده برپینی قه ناعهتی ئازادیان بێت نه ک کالایه ک بۆ کرپن و فروشتن.

- واقعی عێراقی (به پشتبهستن به داتای چاودی):

- ئە نجامه که ی: ئاسای بونه وهی کۆمه لایه تی "به رتیل".
- به لگه: 148 حاله تی کرپنی دهنگه کان ده ستنیشانکراون. مه تر سیدارترین شت گۆرپینی "به رتیلی نهیانی" بۆ "به رتیلدانی گشتی" (گرووپه کانی واتسئه پ بۆ کۆکردنه وهی ناسنامه، دابه شکردنی کارتی به لانس به شیوهیه کی گشتی له بهردهم ناوهنده کانی نهینهوا).
- بۆشایی: بۆشایی لێره دا ته نها یاسای نییه به لکو ئه خلاق و دامه زراوه ییشه. دهنگدان له "مافی دهستووری" هوه گۆراوه بۆ "مامه لهی بازرگانی" (دهنگدان له بهرامبه ر کارتی بالانس یان به لێنی دامه زراندن)، به م شیوهیه هه ئێژاردن کان له مانای ديموکراسی خۆیان به تال ده بنه وه.

4. ستانداردی "بیلایه نی ده رگا ئە منیه کان".

- ستانداردی نیودهوڵهتی:

پێویسته هێزه ئە منیه کان به یه کسان له هه مووان دوور بن و کاری ئە وان پاراستنی ئۆپه راسیۆنه نه ک به شداریکردن تێیدا.

- واقعی عێراقی (به پشتبهستن به داتای چاودی):

- ئە نجامه که: لایه نگری ئە منی (له هه ندیک ناوچه ی دیاری کراو).
- به لگه:
- له دهوک: هێرشکردنه سه ر پۆسته ری پروپاگه نده ی حزبی که له به ر چاوی پۆلیسدا به ئی هه یج ده ستوه ردانی که.
- له سه لاح الدین: هێزه ئە منیه کان هێرش ده که نه سه ر ئە و رۆژنامه نووسانه ی که رووما لی هه ئێژاردن ده که ن.
- له به غدا: پاراستنی سه ریازی بۆ ترساندنی رکا به ره کان به کاردیت.
- بۆشاییه که: زۆر جار ده رگا ئە منیه کانی پارێزگا کان ملکه چی کاریگه ری سیاسی پارێزگا یان لایه نی بالاده ست ده بن، ئە مه ش وایان لێ ده کات ببه لایه نی که له ململانی که نه ک زامنی ئاسایش.

5. پێوهری "ئازادی راده برپین و په تکردنه وهی وتاری توند ئاژۆ".

- ستانداردی نیودهوڵهتی:

نازادی ره خه گرتن مسۆگهره، به لām "وتاری توندئاژۆ"، ناوێزاردن و هاندانی توندوتیژی به پێی پهیمانی نیوده وه له تی مافه مه دهنی و سیاسیه کان به توندی قه دهغه کراوه.

• واقعی عێراق (به پشتبهستن به داتای چاودێری):

- ئه نجامه که ی: ئاژاوهی دیجیتالی و تیکچوونی به هاکان.
- به لگه: ۲۴۵ پێشیلکاری له ژیر پۆلینی وتاری توندئاژۆ. له وانه ناوێزاردنی کاندیده ژنه کان (میسان و واست)، هاندانی تائیفی و تۆمه تبارکردنی خیانته له به رامبه رکا به ره کان.
- بۆشاییه که: هیچ کۆنترۆلێکی کاریگهر له سه ر "سوپا ئه لیکترۆنییه کان" نییه. فه زای دیجیتالی عێراق له کاتی هه ئێزاردنه کاندئا گۆره پانیکی کراوه یه بۆ "تیرۆری مه عنهوی"، به تایبه تی دژی ژنان و که مینه کان.

خشته ی پوخته: هه لسه نگاندنی پابه ندبوون

مه یدان	هه لسه نگاندنی بنه مادیار به داتا	دوو ری له ستانداردی نیوده وه له تی
بێلایه نی ده وه له ت	● شکست	سامانی ده وه له ت و گشتی به ئاشکرا به شیکه له هه لمه ته که.
ئاسایشی هه ئێزاردن	● لاواز/ناسک	هه ره شه ی چه کداری و توندوتیژی جه سته پی به ربلا و هه یه.
بێگهردی ده نگ	● سه ره پێچی کراوه	کرینی ده نگ دیارده یه کی باو بوو و به شیوه ی ئه لیکترۆنی ریکخرا بوو
نازادی میدیا	● مامنا وه ند	نازادی هه یه، به لām به سنوورداره (رپوودا وه که ی ئین ئار تی) و ده ست درێژییه که ی سه ری.
به شرداری ئافره تان	● ژینگه یه کی دوو رخه ره وه	به ئامانج گرتنیکی سیستماتیک، هێرش ئه لیکترۆنی، و پرسیارکردن له باره ی شایسته پی.

به راوردکردنی داتاکانی چاودێری (2025) له گه ل ستاندارده نیوده وه له تییه کان ئه وه مان بۆ ده رده که ویت که عێراق "پیکهاته ی" هه ئێزاردنی دیموکراسی (کۆمیسۆن، بنکه کانی ده نگدان، کاندید) ی هه یه، به لām "جه وه ره ی" پراکتیکی دیموکراسی نییه، که دادپه ره رییه.

به پێی ئه م داتایانه، هه ئێزاردن له عێراق پرۆسه یه کی "سه رکه وتوو ی ته کنیکی" یه (له پرووی ریکاره لۆجستیه کانه وه)، به لām "له پرووی سیاسیه وه نادادپه ره رانه"، چونکه پاره ی گشتی و چه که کان ته رازو وه که به قازانجی لایه نه ده سه لاتداره کان ده چه مین ته نانه ت پێش ده ستپیکردنی یارییه که.

پاسپاردەکان

پیشنیاره ستراتیژییه‌کان

بۆ دُنیا‌بوون له بێگه‌ردی هه‌لێژاردنه‌کانی داها‌توو، ئەم پاسپاردانه ده‌خه‌ینه به‌رده‌م بې‌یاردهران و کۆمیسێۆنی بالای هه‌لێژاردنه‌کان و کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تی:

أ/ پاسپاردە‌ی یاسایی و رێکاره‌کان (بۆ کۆمیسێۆن و ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری)

1. به‌تاوان کردنی "دامه‌زراندنی هه‌لێژاردن": ده‌رکردنی یاسایه‌ک که‌ دابه‌شکردنی "فۆرمی دامه‌زراندن" یان "به‌لێنی چاودێری کۆمه‌لایه‌تی" له‌ کاتی بانگه‌شه‌دا به‌تاوانی ساخته‌کاری و فێل هه‌ژمار بکات، که‌ بێتته‌ هۆی بێبه‌شکردنی ده‌ستبه‌جێی کانیدی‌ه‌که‌.

2. سزای "خراب به‌کارهێنانی ده‌سه‌لات": چالا‌ککردنی ئەو ماده‌ی یاسایه‌ی که‌ سزای هه‌ر فه‌رمانبه‌ریکی حکومه‌ت ده‌دات (به‌رێوه‌به‌ری قوتابخانه‌، سه‌روکی زانکۆ، به‌رێوه‌به‌ری به‌ش) که‌ سه‌لمێندرا که‌ رێگه‌ی به‌بانگه‌شه‌ی هه‌لێژاردن داوه‌ له‌ناو دامه‌زراوه‌که‌یدا له‌گه‌ڵ ده‌رکردنی کار.

ب- پێشنیاره‌ ئەمنیه‌یه‌کان (بۆ ده‌زگا ئەمنیه‌یه‌کان)

3. پاراستنی فه‌زای گشتی: "دراندنی تابلۆکان" به‌تاوانی زیانگه‌یاندن به‌مو‌لک و ما‌ل داده‌نرێت و بلاوه‌ پێ کردنی ده‌وریه‌ی تایبه‌ت له‌ شوێنه‌ قه‌ره‌بالخه‌کان بۆ رێگری‌کردن له‌ شه‌ری شه‌قامه‌کان.

ج- پێشنیاره‌ دیجیتاڵیه‌یه‌کان (بۆ چاودێری‌کردن)

5. تیمه‌کانی چاودێری ئەلیکترۆنی: پێکهێنانی تیمی هاوبه‌ش (ئاسایشی نیشتمانی + کۆمیسێۆن) بۆ دزه‌کردن و چاودێری‌کردنی "گرووپه‌کانی کرپنی ده‌نگ" له‌ پلاتفۆرمی سۆشیال میدیا و سزادانی ئەو که‌سانه‌ی به‌رپرسیارن لێیان.

کۆتایی راپۆرت‌ه‌که‌

ئهم راپۆرت‌ه‌، له‌ پانتایی و ورده‌کارییه‌کانیدا، بانگه‌وازی‌کی به‌ئاگاهیتنا‌ه‌وه‌یه‌. داتا‌کان درۆ ناکه‌ن؛ به‌روونی باس له‌وه‌ ده‌کات که‌ پرۆسه‌ی هه‌لێژاردن له‌ عێراقدا زیندوو و دینامیکیه‌، به‌لام بارگرانییه‌کی له‌سه‌ره‌ به‌هۆی پێشیلکارییه‌کانه‌وه‌ که‌ نزیکه‌ له‌وه‌ی جه‌وه‌ه‌ری دیموکراسیه‌یه‌که‌ی لێبسه‌ننه‌وه‌. چاکسازی له‌ رۆژی هه‌لێژاردن ده‌ست پێنا‌کات، به‌لکو به‌ رێکخستنی "ژینگه‌ی کێپێکی" چه‌ند مانگی‌ک پێش هه‌لێژاردنه‌کان و رێکارکردنی ده‌وله‌ت له‌ چنگی لایه‌نه‌ کاریگه‌ره‌کان.

پاشکۆ / خشته کان

خشتهی ژماره (١): دابه شبوونی جوگرافیای نمونهی چاودێریکردن (به پێی پارێزگاکان)
 ئەم خشتهیه چرێ چاودێری و چالاکییه کانی هه ئێژاردن نیشان دهدات، به سه ره به جیاوازییه کی زۆر له پیشه نگی لیسته که دایه.

ت	پارێزگا	ژماره ی فۆرمه کان	رێژه ی سه دی نمونه که
1	به سه ره	703	32.4%
٢	هه ولێر	218	10.1%
3	نهینه وا	191	8.8%
4	به غداد	144	6.6%
5	سلێمانی	134	6.2%
6	میسان	126 . 126	5.8%
7	دیاله	94	4.3%
8	المثنا	82	3.8%
9	ئه نبار	77	3.6%
10 . 10	دهۆک	74	3.4%
11	که رکوک	61	2.8%
12 . 12	سه لاهه دین	60	2.8%
13	بابل	58	2.7%
14	دیوانیه	54	2.5%
15	که ربه لا	40	1.8%
16	واست	17	0.8%
17	هه له بجه	13	0.6%
18	ذی قار	12 . 12	0.6%
19	نه جه ف	11	0.5%
-	کۆی گشتی	2166	100%

خشتهى ژماره (٢): دوباره به وهى رىژهى جوړه كانى سه رىچى

ئهم خشته به رىژه به ندى پيشىلكارى به كان له باوترينه وه تا كه مترين باو نيشان ده دات. سه رنج به دن "ئىستغلا لكرى ده و له ت" و "خراپ به كار هينانى پروپاگه نده" پىكه وه ٤٠% كوى گشتى پىكه ده هين.

جورى سه رىچى	كوى گشتى تووشبووان	ژماره	رىژهى له سه دا
ئىستغلا لكرى داموده زگاكانى ده و له ت	430		19.8%
هيشكرى سه ر پروپاگه ندهى كه سانى تر (دراندى/تىكدان)	424		19.5%
پيشىلكارى به كانى وتارى تونداژۆ (2.2)	245		11.3%
بانگه شه كردن له ماوهى بى دهنگى/رىژهى هه لىژاردن	173		8.0%
كرى/كارىگه رىكردن له سه ر دهنگه كان (داراى سىاسى)	148		6.8%
به كار هينانى هيمى فه رى ده و له ت	100		4.6%
بانگه شه كردن پيشوه خته	45		2.1%
ده سترىژهى جه سته پى بۆ سه ر كاندىد/تىمىكه هه لمه تى هه لىژاردن	41		1.9%
ئىستغلا لكرى شوينه كانى په رستن	22	22	1.0%
رىگى كردن له گه يشتن به دهنگدان	4		0.2%

خشتهى ژماره (3): شىكارى جوگرافى پيشىلكارى به كان (سه رىچى به سه ره كى به كان له لايه ن حكومه ته وه)

ئهم خشته به گرنگترينه بۆ شىكرى به وهى "سروشتى پارىزگاكان"، چونكه جوړى بالاده ستى پيشىلكارى له هه ر بوارىكه نيشان ده دات.

پارىزگا	ئىستغلا لكرى ده و له ت	هيش بۆ سه ر پروپاگه نده	كرى به دهنگه كان	به كار هينانى هيمكان
هه ولىر	88 (به سه ره وه)	11	3	26
به غداد	88 (به سه ره وه)	23	8	8
به سه ر	14	68 (به سه ره وه)	11	5
ميسان	8	52	14	1
نه ينه وا	33	46	28 (به رز)	10
سلىمانى	41	38	٢	6
ديوانيه	27	1	16	27

ئەنبار	10. 10	13	21	1
دھۆک	29	18	8	6

خىشتەى ژمارە (۴): شىکارى مىکانىزمە کانى "ئىستىغلا لکردنى دەولەت".

ئەم ژمارانە لە رېگەى شىکارى وشەى سەرەكى لە دەقە کانى فۆرمدا دەرھىنراون.

پۆلىنى دامەزراوەى ئىستىغلا کار	وشەى سەرەكى چاودىرى کراو	ژمارەى حالەت
شارەوانى و خزمەتگوزارىيە کان	(ئامپىرى، شوڤل، ئۆتۆمبىل، قىرتا وکردن، شەقام، شارەوانى)	79
دامەزراوە پەرورەدەىيە کان	(قوتابخانە، زانکۆ، کۆلېژ، خویندکار، پەرورەدە)	31
بىناکانى حکومەت	(بەش، وەزارەت، بىنا، بەرپۆەبەرايەتى، تەندروستى)	26
دامەزراوە ئاينىيە کان	(مزگەوت، حوسىنىيە، وەقف)	20

خىشتەى ژمارە (۵): شىکارى مىکانىزمە کانى "کپىنى دەنگ".

ئەم خىشتەى ئەو شىوازە داھىنەرانە ئاشکرا دەکات کە بۆ بەرتىلدانى ھەئېژاردن بەکار دەھىنرئىن.

مىکانىزمى کپىن	وەسفىک کە لە دەقە کانەو وەرگىراو	ژمارەى حالەت
پارەى نەختى راستەوخۆ	دابەشکردنى پارەى نەختىنەى (دۆلار/دینار) بە دەست	50
کارتى بالانس	دابەشکردنى کارتى (ئاسيا/زەين) لە بەردەم ناوەندە کان	9
کەرەستەى نەختىنەى	سەبەتەى خواردن، بەتانى، ديارى بە شپۆەى ماددى	7
دامەزراندە ساختە کان	دابەشکردنى "فۆرەى دامەزراندن" يان بەئىنى گرتبەست	6

خىشتەى ژمارە (۶): رووداوە ئەمنىيە جديە کان کە تومارکراون

خىشتەى چۆنايەتى کە ئەو کەيسانە دۆکيومىنت دەکات کە لە "سەرپىچى" تىپەريو بە "تاوان".

ت	جۆرى رووداوە کە	شوئىن	ورەە کارى پوخت
1	بەکارھىنانى چەكى قورس	ميسان	بە ئامانجگرتنى مالى کاندیدیک بە موشەک
۲	تەقە کردن	سەلاح (الشرقات)	ھىرشى تەقە بۆ سەر گردبوانەوھى ھەئېژاردن

3	تیرۆرکردن	به غدا/ئه نبار	ئاماژه به تیرۆرکردنی کاندید (سه فا المشهه دانی)
4	هه ره شه ی چه ک	که رکوک	ته قه له گردبوونه وهیه کی هه لێژاردن کرا به ده مانچه
5	هاولاتی مه ده نی بریندار بوو	بابل	تابلۆیه کی بانگه شه که وته خواره وه و به هۆیه وه که له سه رێک شکا.
6	توندوتیژی دژی ژنان	واست	کاندیدێ خاوه ن پێداویستی تایبته ده ستگیرکرا

کۆتایی...